

**Několik vět o nejmenším:
kosmickém záření a
elementárních částicích
(v zrcadle výtvarné estetiky)**

Jan Hladký,

Fyzikální ústav v. v. i., AV ČR Praha.

PAMĚTI KOSMIKA

Fyzikálního ústavu ČSAV

JAN HLADKÝ

Fyzikální ústav AV ČR, v. v. i., Praha

Akademie věd
České republiky

Jan Hladký

PAMĚTI KOSMIKA
FYZIKÁLNÍHO ÚSTAVU ČSAV

Vydalo Nakladatelství Academia
Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.
Vodičkova 40, 110 00 Praha 1

Obálka Jakub Troják
Grafická úprava a sazba Jakub Troják
Redaktor publikace Jaromír Zelenka
Odpovědný redaktor Josef Smažik
Technická redaktorka Brigita Dusiová
Vydání 1., Praha 2017
Ediční číslo 12066
Tisk .....

ISBN 978-80-200-2735-1

Artistic impressions from the Conference and Vienna city

Jan Hladky¹

Institute of Physics, Acad.Sci., Czech Republic

CZ-182 21 Prague 8, Na Slovance 2, Czech Republic

E-mail: hladky@fzu.cz

Several drawings during the European Physical Society Conference on High Energy Physics (22–29 July 2015) activity are performed and presented here together with the drawings from Vienna city made in last few years. Also the Higgs boson, seen by the eye of the artist, is presented here by the sculpture from glass and metals. The autor will illustrate the connection of the science and arts. Both „drink the water from the see of phantasy, which helps them to come to finest ideas.“ One helps to other and together bring better understanding in human society.

The European Physical Society Conference on High Energy Physics

22–29 July 2015

Vienna, Austria

¹Speaker

© Copyright owned by the author(s) under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs licence (CC BY-NC-ND 4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Proč studia částic a KZ provádíme?

- základní výzkum

- aplikace

- filozofie
(PhD)

ASTROFYZIKA

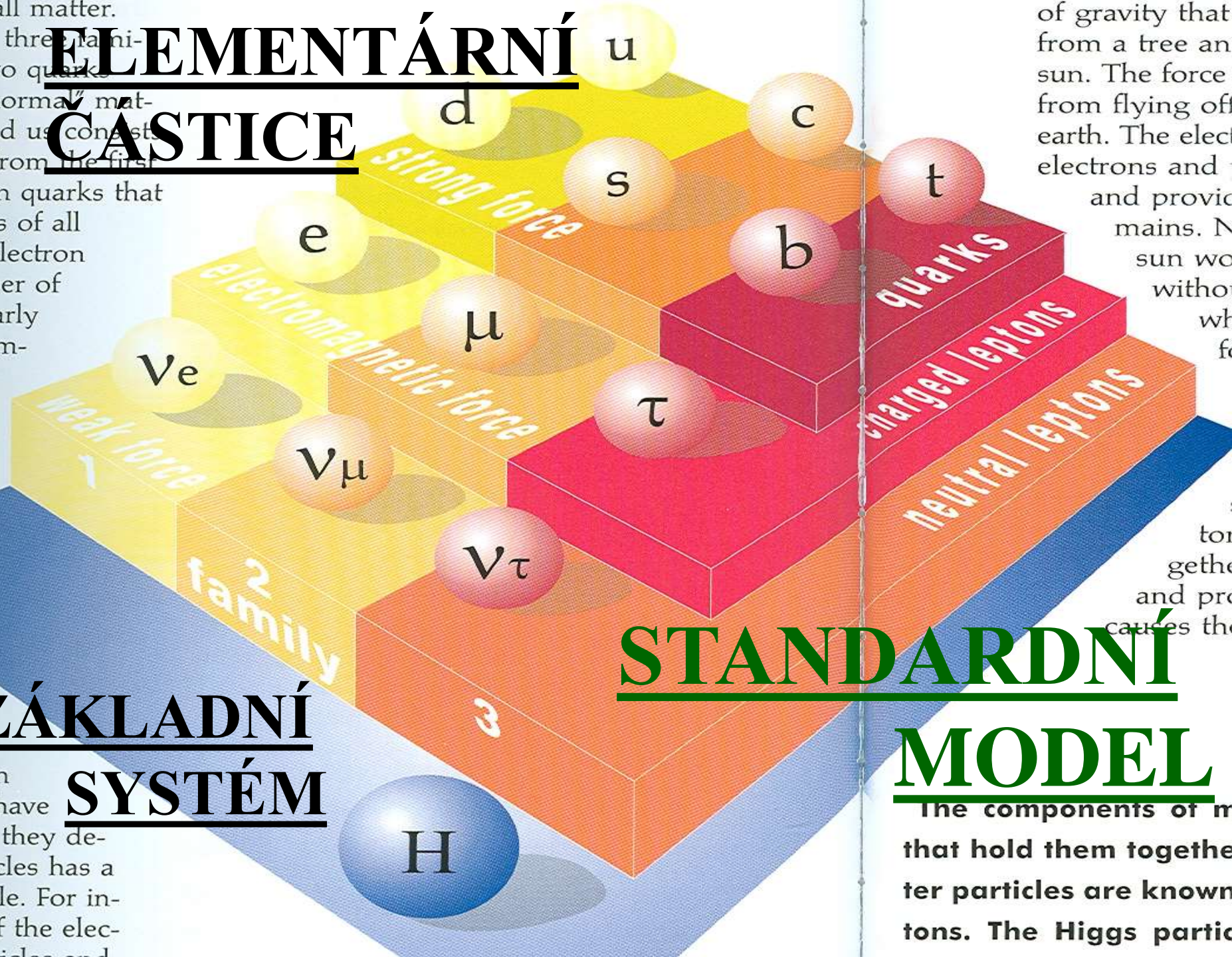
Hledáme odpovědi na otázky:

- **Co je hmota?**
- **Jaká je její struktura ?**
- **Jak z ní vznikají objekty, jako jsou hvězdy, planety i sám člověk**
- **Jak vznikl Vesmír?**
- **Co určuje jeho současnou podobu?**
- **Kam směřuje?**

Odpovědi dostáváme pomocí:

- **teorie**
- **experimentů, které mají urychlovače částic a detektory, neb zkoumají kosmické záření**

ELEMENTÁRNÍ ČÁSTICE

ZÁKLADNÍ SYSTÉM

STANDARDNÍ MODEL

The components of m...
that hold them together...
ter particles are known...
tons. The Higgs partic...

of gravity that...
from a tree an...
sun. The force...
from flying off...
earth. The elec...
electrons and...
and provid...
mains. N...
sun wo...
witho...
wh...
fo...

ton...
gethe...
and pro...
causes the...

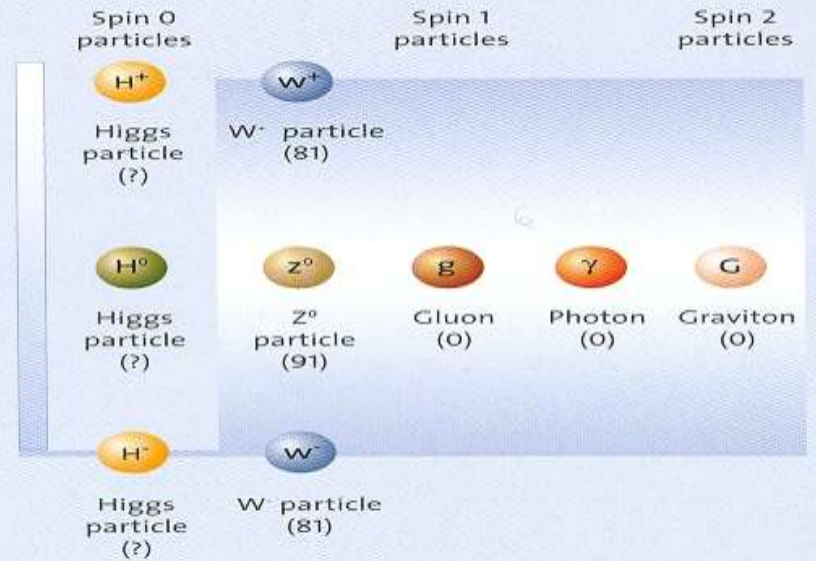
MODEL SUPERSYMMETRIE SUSY

The Particles of Supersymmetry

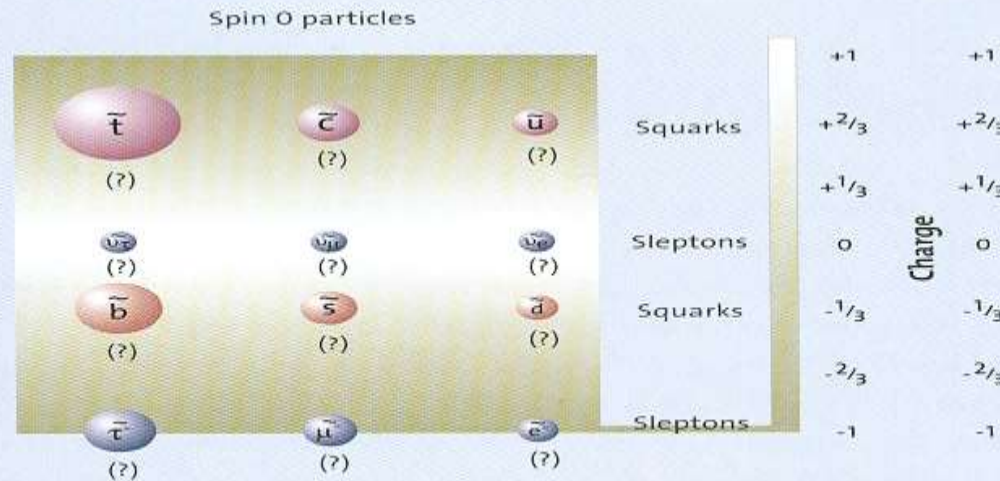
Superpartners of the Force Particles

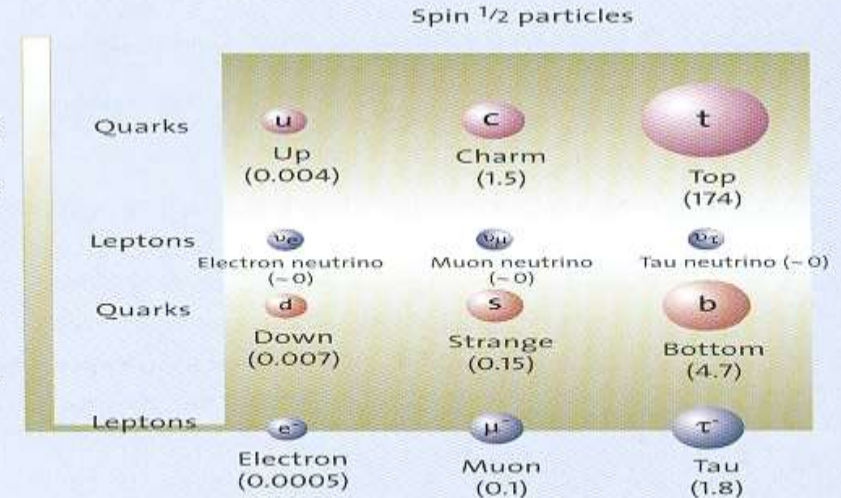
Force-Mediating Particles

Superpartners of the Matter Particles

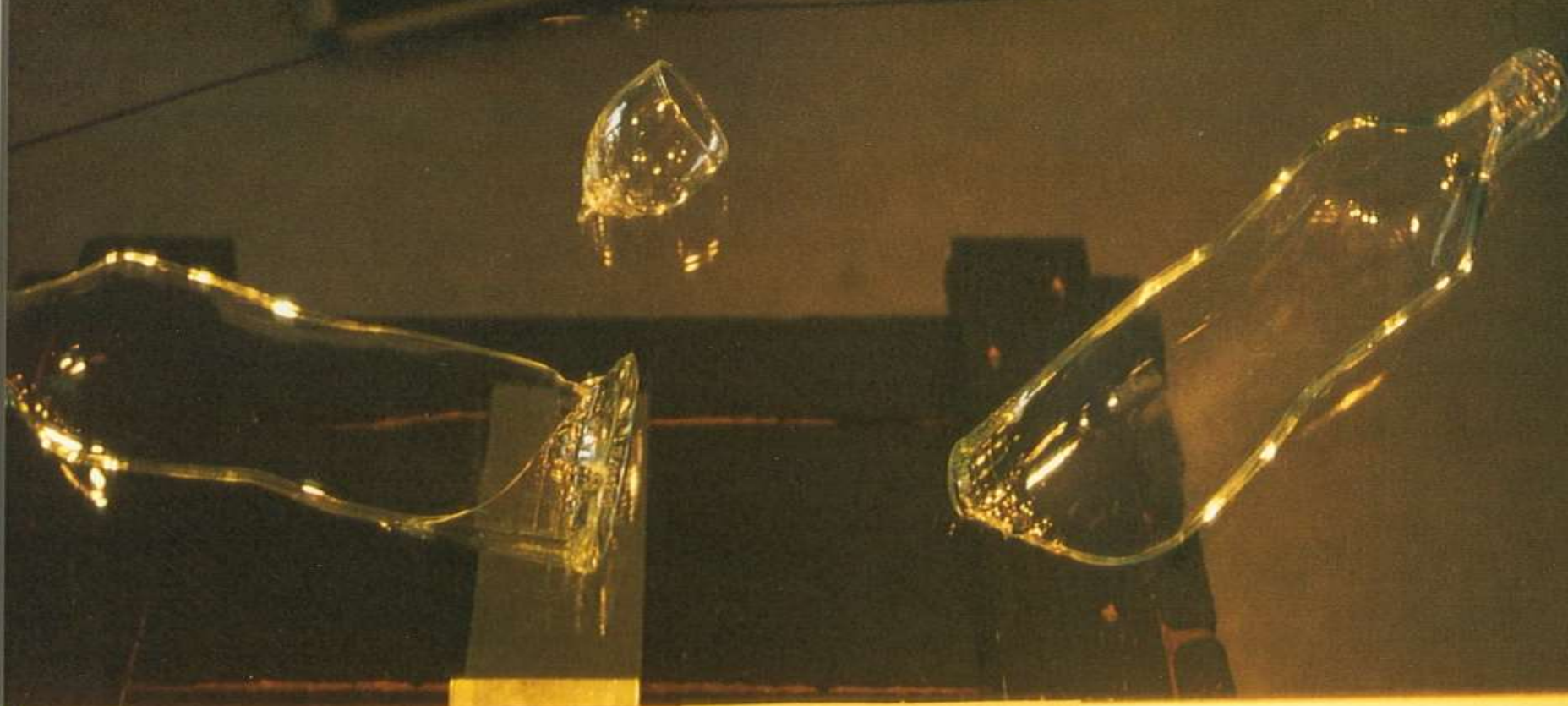

Matter Particles

MODEL NARUŠENÍ CP SYMETRIE

BROKEN SYMMETRY

NARUŠENÁ SYMETRIE

KDE SE NACHÁZÍME?.....

KAM PATŘÍME?

Nacházíme se v prostoru, který se nazývá

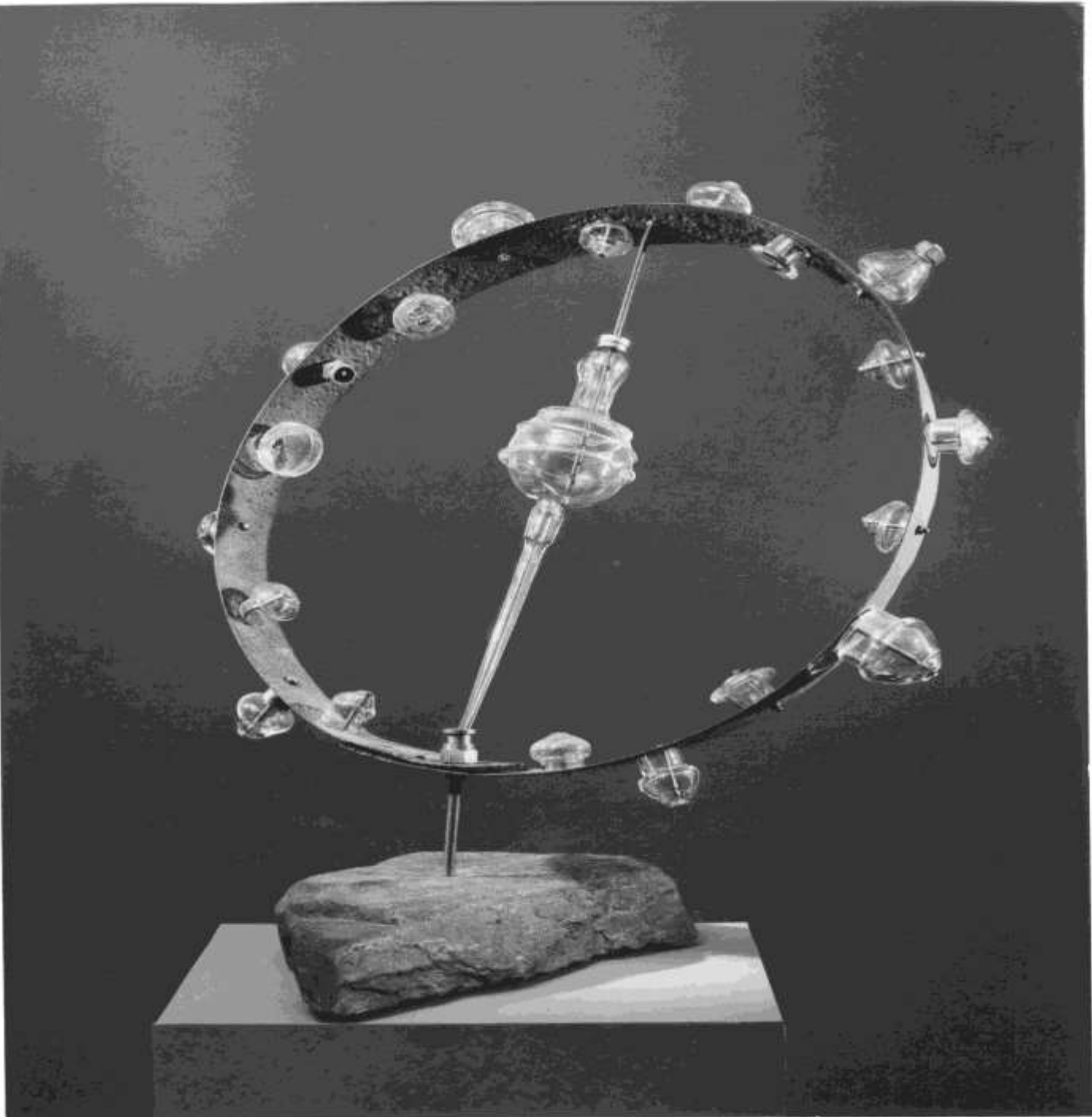
VE SMÍR.

Tento prostor je naplněn částicemi a zářením.

Je tam mimo známého mnoho dosud neznámé

„temné“ hmoty a „temné“ energie.

R
O
Z
K
V
E
T
L
Ý

V
E
S
M
Í
R

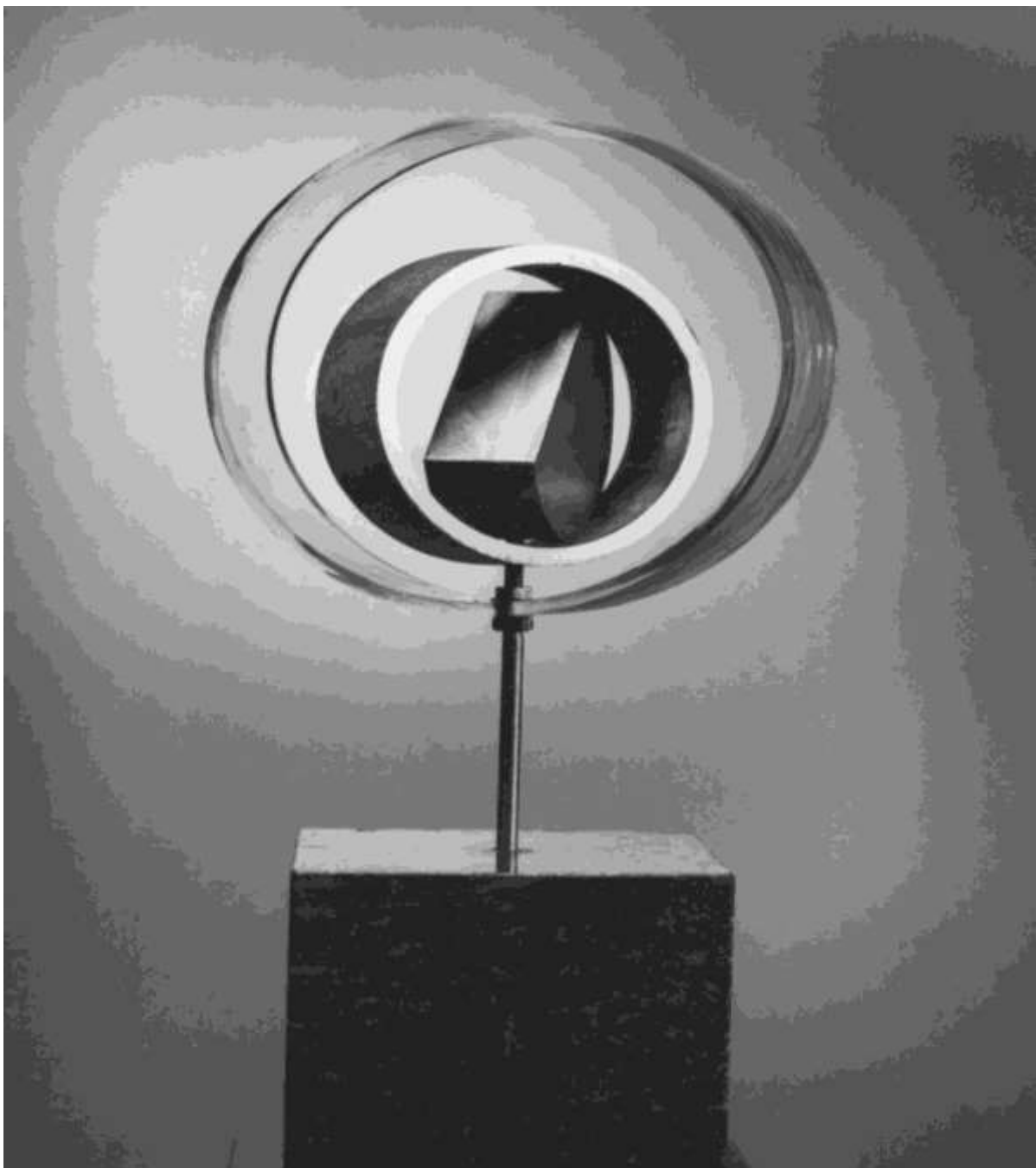
JAK VE SMÍR vznikl ????

Někdo? Něco? udělal(o) ....

VELKÝ TŘESK...

a tím ve VE SMÍRU vše začalo.

V
E
L
K
Ý

T
Ř
E
S
K

Při studiu struktury VESMÍRU zkoumáme:

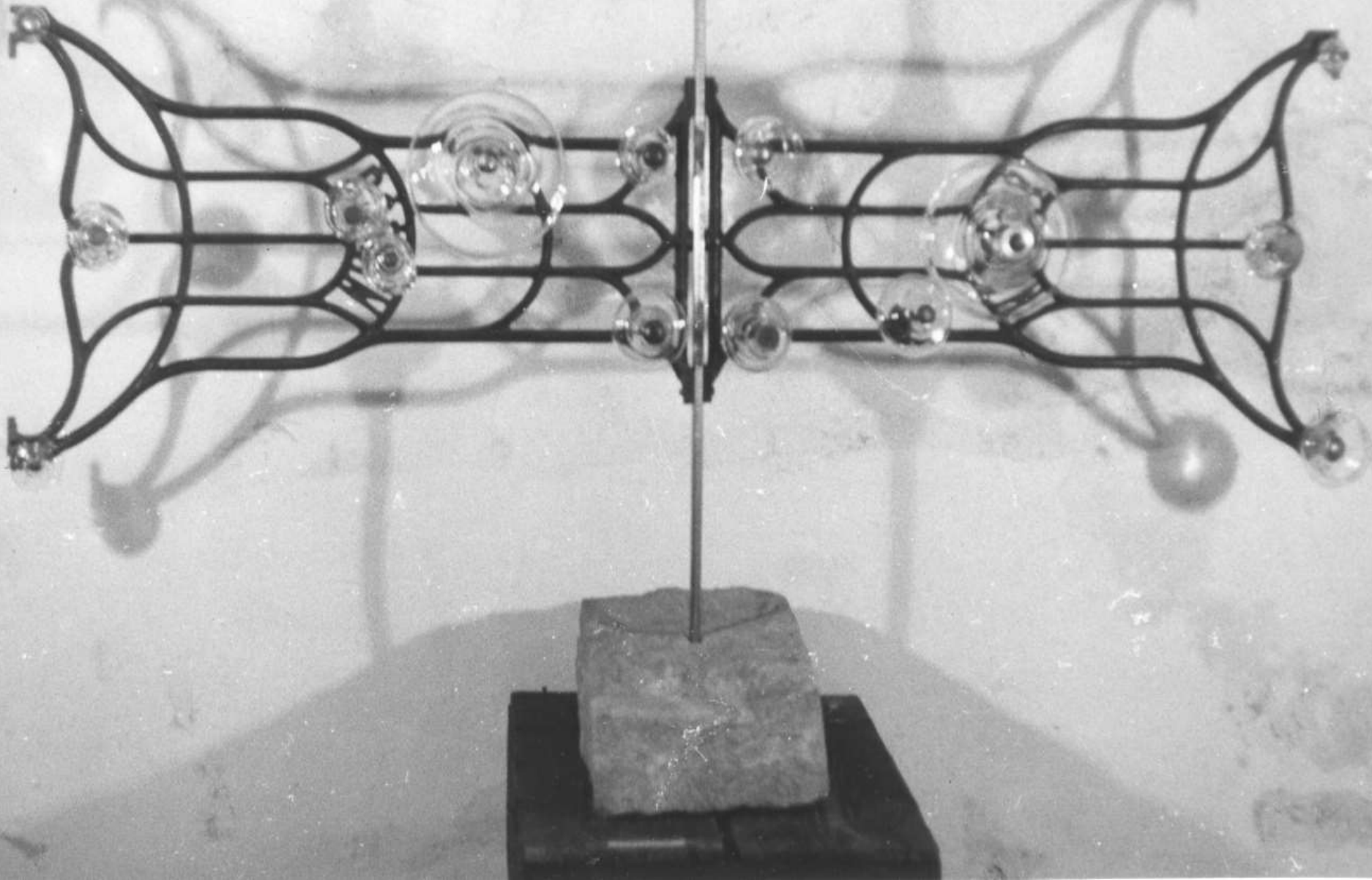
-vzdálenosti (100 000 000 Em → 1am)

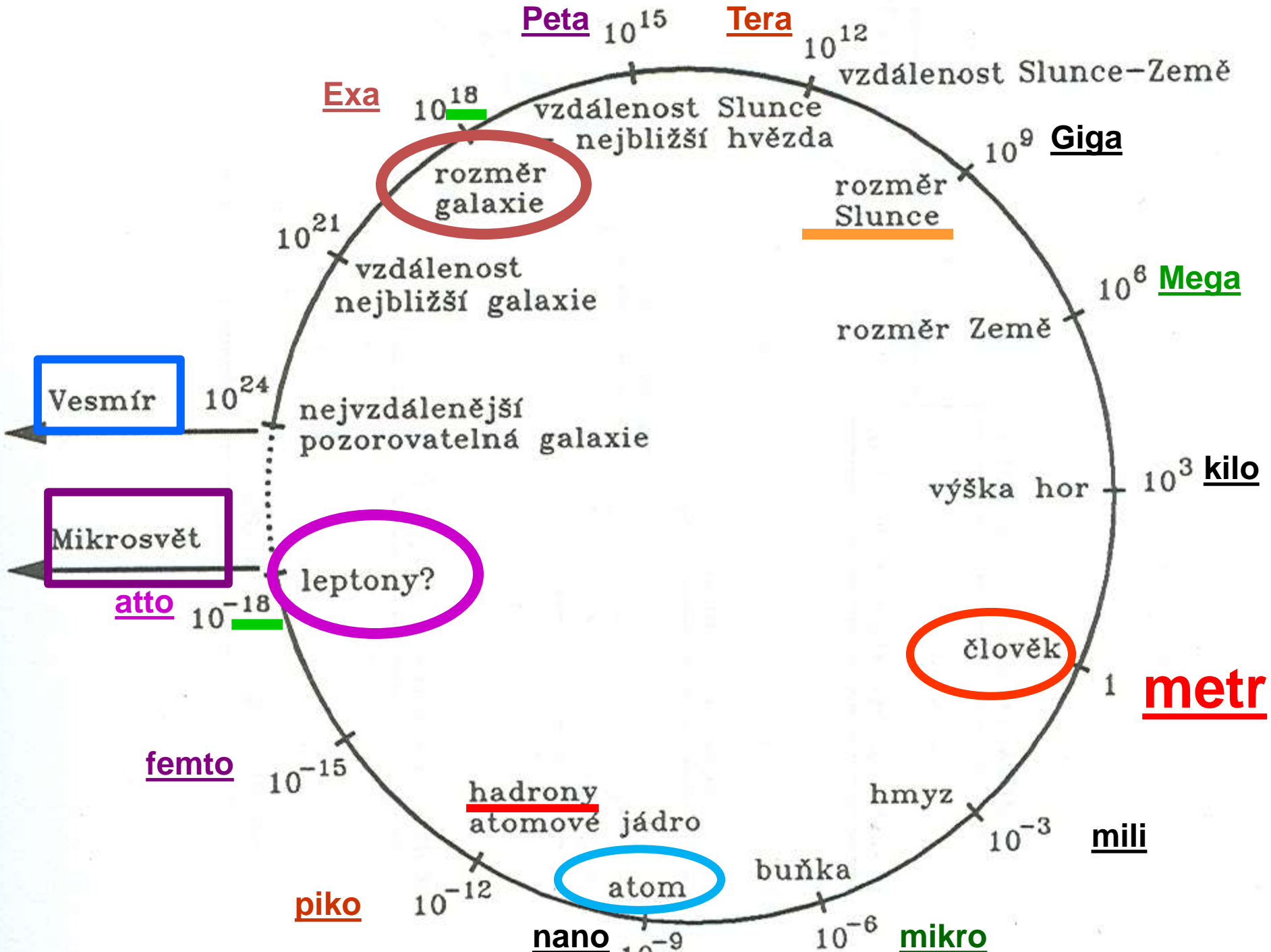
-interakce a jejich síly

-energii

-čas

KRAJKY ZRCADLOVÝCH GALAXIÍ

V
E
S
M
Í
R
N
Á

P
A
M
P
E
L
I
Š
K
A

Vzdálenosti:

Pozorovaný VESMÍR ~ 100 000 000 Em

- Planetární systém ~ 1 Tm

- Molekula ~ 1 nm

- Atom ~ 1 pm

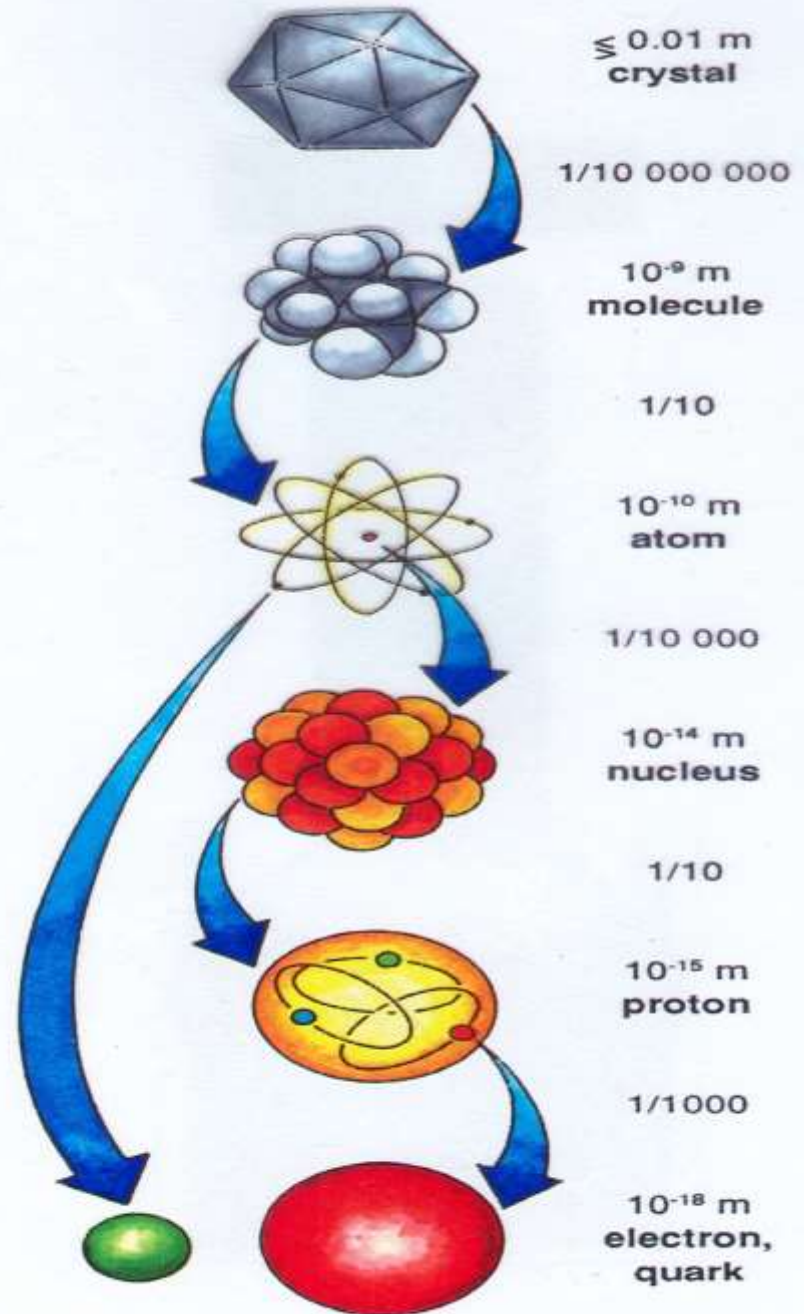
- Atomové jádro ~ 1 fm

- Kvarky a leptony < 1 am!!!

ROZMĚRY a

VZDÁLENOSTI

V MIKROSVĚTĚ

Interakce a jejich síly:

(jsou to základní síly přírody)

➔ odpovědný za veškeré dění v přírodě

typ:

relativní síla:

- Silná (jaderná)	1
- Elektromagnetická	10^{-2}
- Slabá (jaderná)	10^{-5}

xx

- Gravitační	10^{-39}
--------------	------------

7. listopadu
2006

Energie:

1 eV odpovídá energii elektronu při změně elektrického napětí o 1 V => $1 \text{ eV} = 1.602 \cdot 10^{-19} \text{ J}$
(1 J = 1 Ws $\sim 3 \times 10^{-7}$ kWh, 1 kcal ~ 4100 J)

-kilo $1 \text{ keV} = 1\ 000 \text{ eV}$

-Mega $1 \text{ MeV} = 1\ 000\ 000 \text{ eV}$

-Giga $1 \text{ GeV} = 1\ 000\ 000\ 000 \text{ eV}$

-Tera $1 \text{ TeV} = 1\ 000\ 000\ 000\ 000 \text{ eV}$

Čas:

Rozpad protonu $> 10^{+32}$ let !

Stáří vesmíru $15 \text{ Gyr} = 15 \cdot 10^{+9}$ let

Rozpad rezonancí 10^{-25} sec !

Co a jak provádíme ?

Provádíme studium nejjemnější
struktury hmoty naší přírody

→ elementárních částic.

Ke studiu používáme urychlovače částic.

Řada experimentů používá jako dříve i

→ kosmické záření.

Studuje ho pod zemí, vodou, ledem, či na
velkých výškách - satelity, balony aj.

Primary Cosmic Rays

KOSMICKÉ ZÁŘENÍ

C
O
S
M
I
C

R
A
Y
S

L
A
B
.

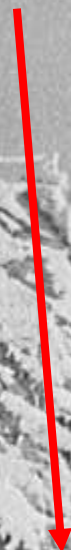

P
R
A
H
A

K
A
R
L
O
V

LOMNICKÝ ŠTÍT

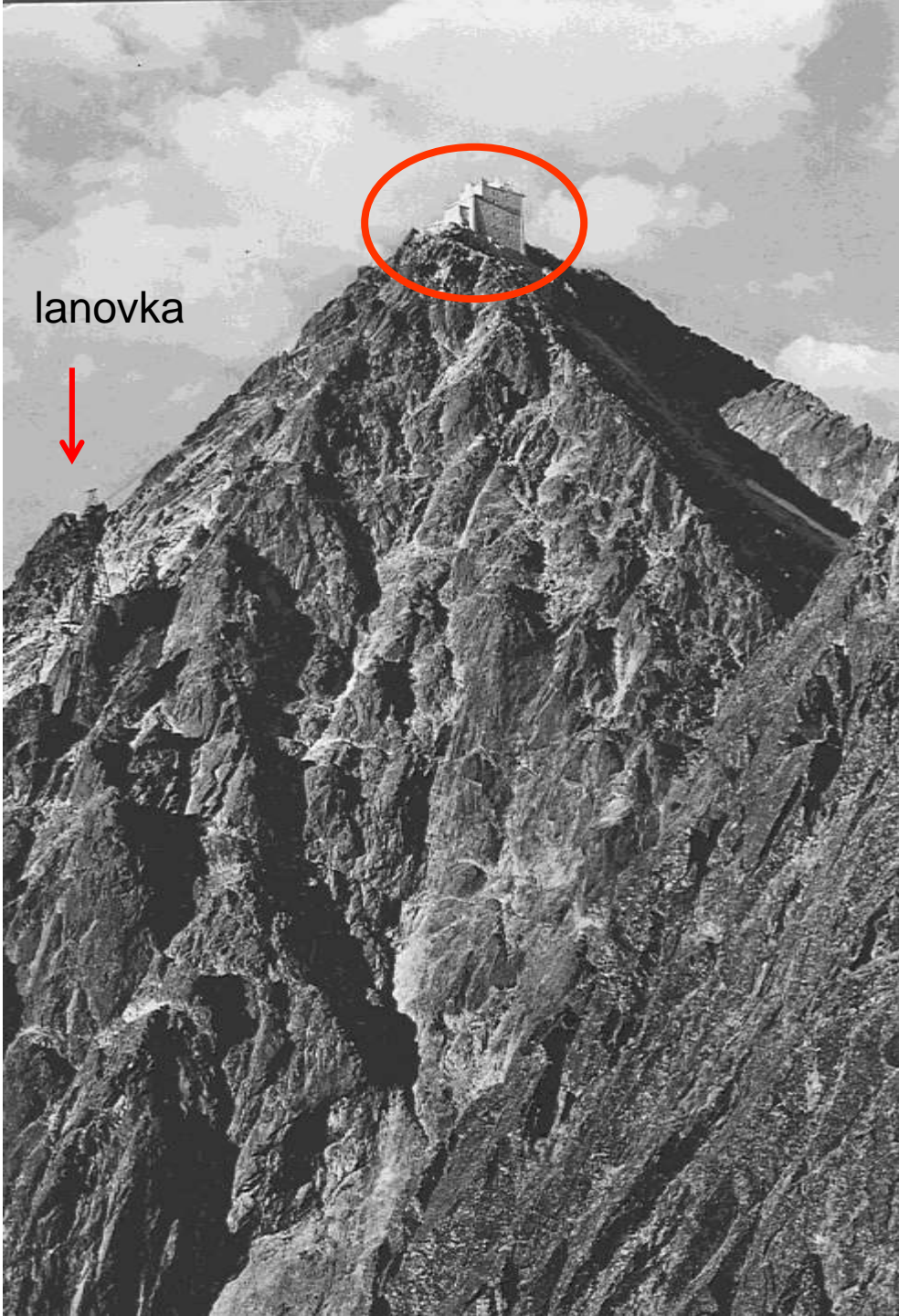
NAŠE
OBSERVATOŘ

SPIŠSKÝ HRAD

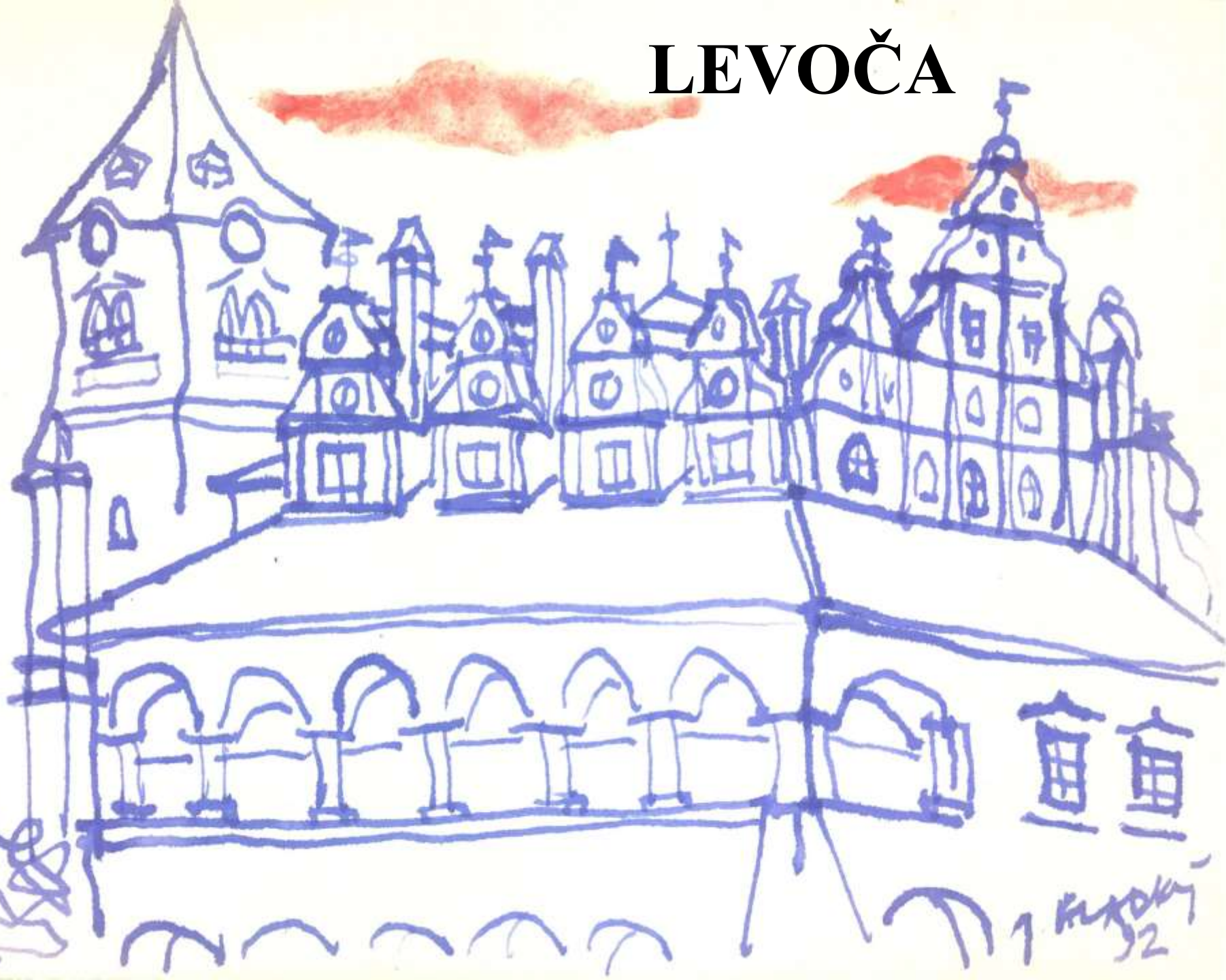
C
O
S
M
I
C
R
A
Y
S
L
A
B

L
O
M
N
I
C
K
Ý
Š
T
Í
T

H
I
G
H
T
A
T
R
A
S

LEVOČA

1 KUKOLY
32

LOMNICKÝ ŠTÍT

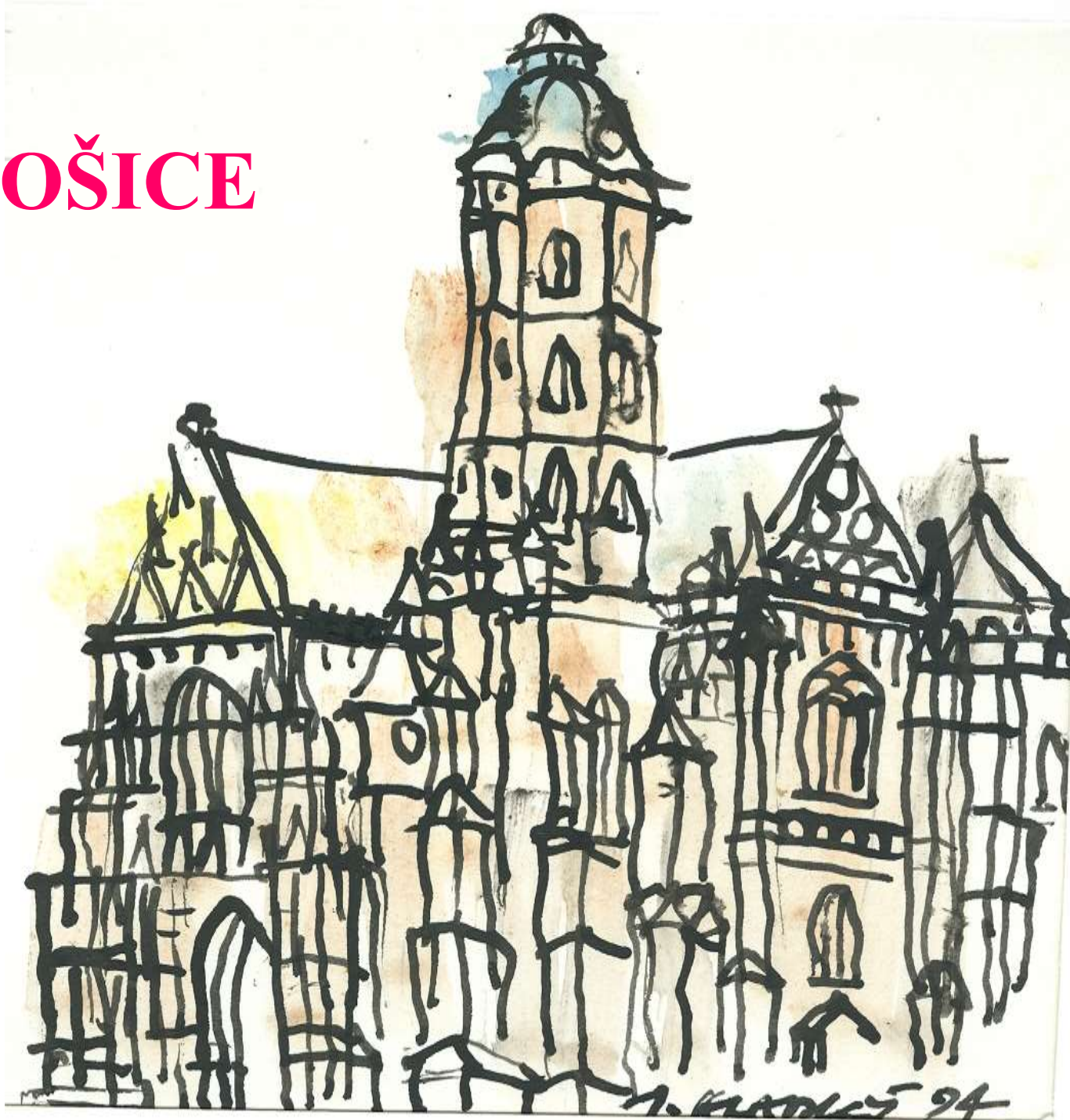
COSMIC RAYS LABORATORY

H
I
G
H
T
A
T
R
A
S

NAŠA
IZBA

KOŠICE

KRAKÓW

PRAHA

VÁNOCE 1981

J. HLAVNÍ

AMANDA

Antarktida

Detektory v ledu:

sada skleněných koulí s
detektorem Čerenkovova
záření →

koule visí na laněch

*Wissenschaftler des AMANDA-Projekts
im Präparieren einer Glaskugel*

Glaskugel mit Lichtsen

ICE-CUBE

výzkum neutrina

BERLIN

AUGER - kosmické záření

Argentina

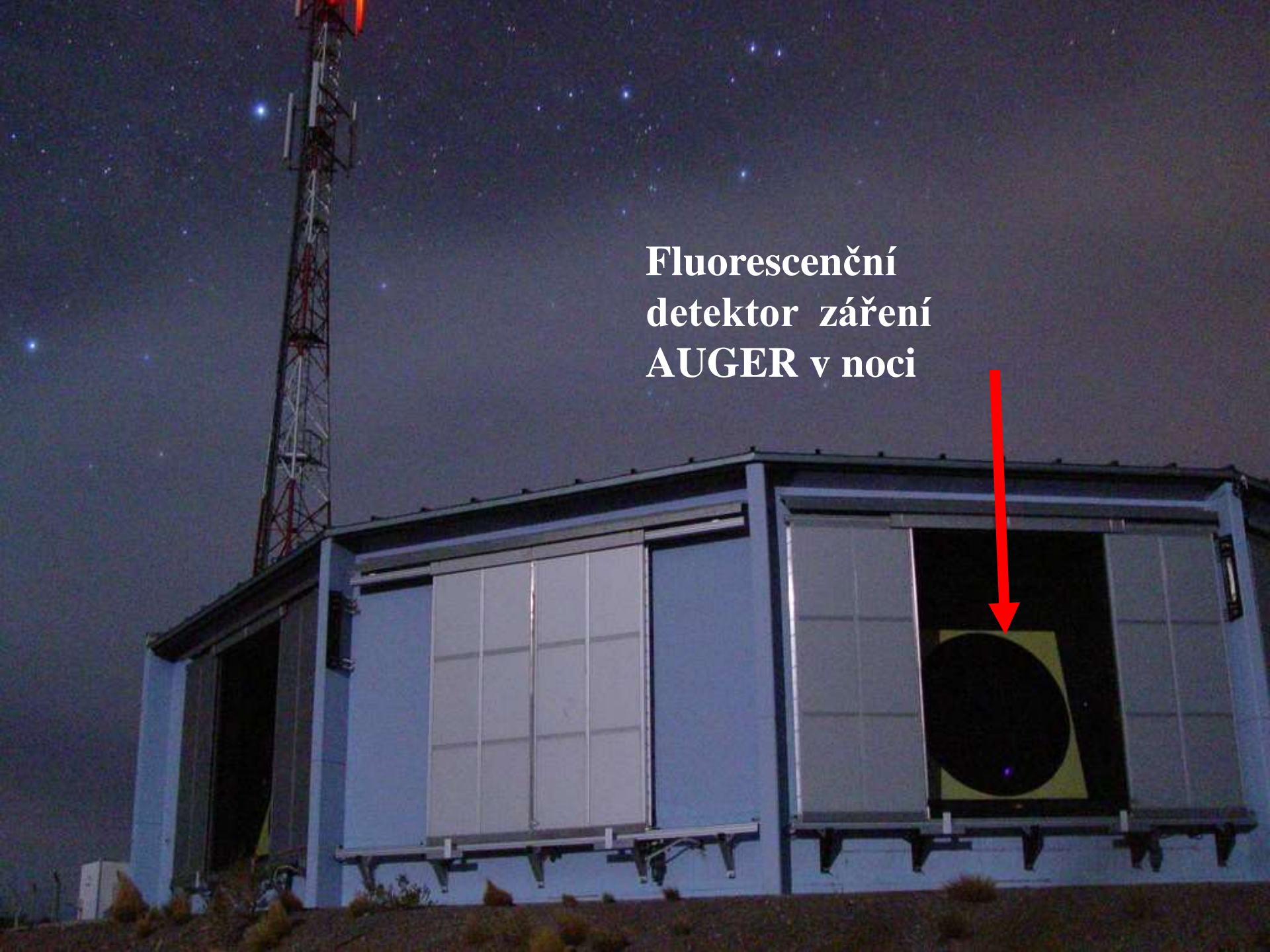
Plocha 3000 km²

A wide landscape view of a grassy plain with a river and snow-capped mountains in the background. The foreground is a green and brown grassy field with a small white structure. A river flows through the middle ground. In the background, there are large, rugged mountains with significant snow cover under a clear blue sky.

AUGER – detektor nabitých částic
pomocí Čerenkovova záření - tank s vodou

**Fluorescenční
detektor záření
AUGER v noci**

Jak studium částic provádíme?

Částice urychlíme v urychlovači
a necháme je srazit - buď
- s pevným terčem, nebo
- vzájemně (ve srážeci-collideru).

Ve srážkách vzniklé částice chytáme
v detektorech částic.

URYCHLOVAČE

ČÁSTIC:

Lineární

a

Kruhové

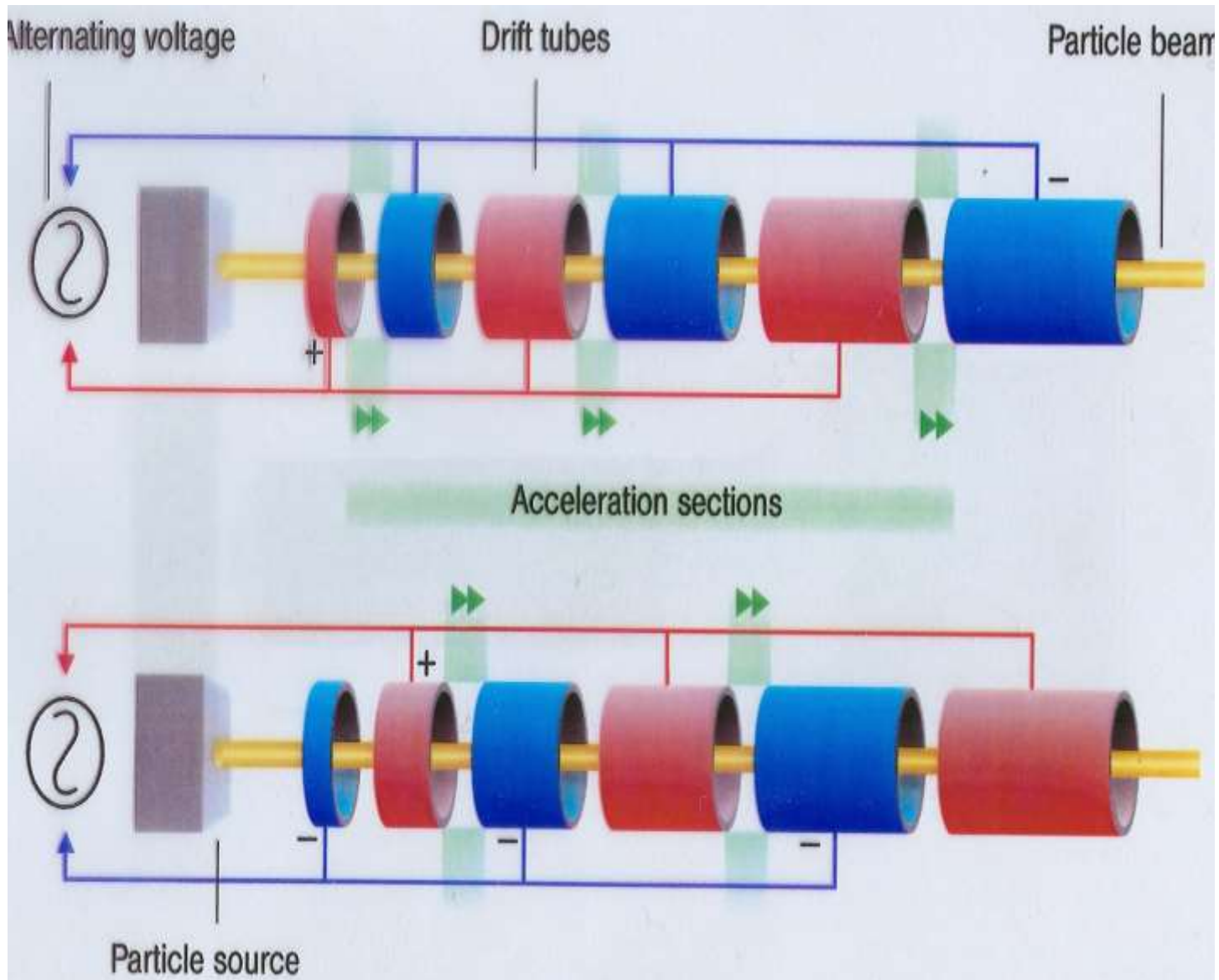

- pevný terč

- vstřícné svazky

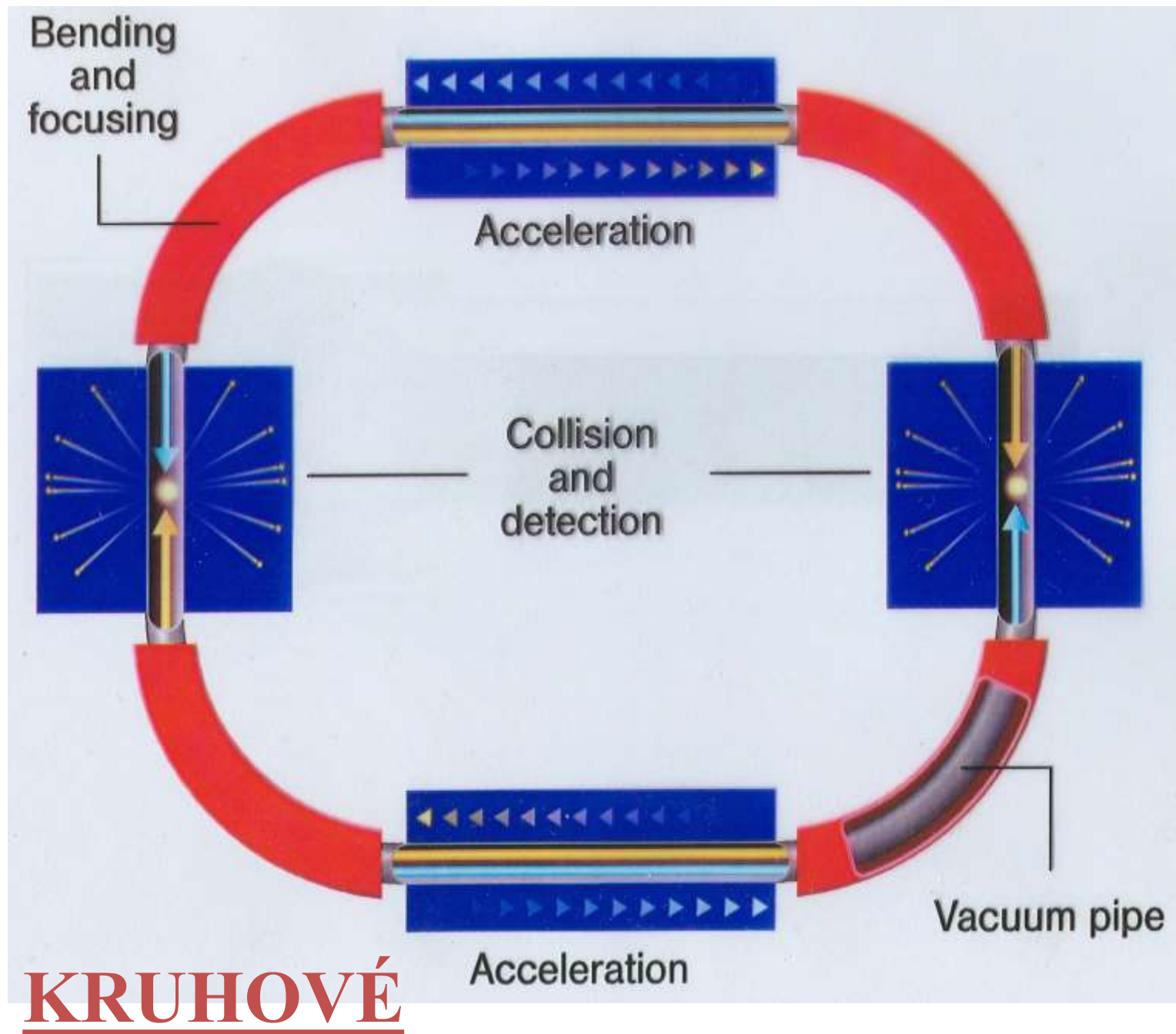
(srážec - collider)

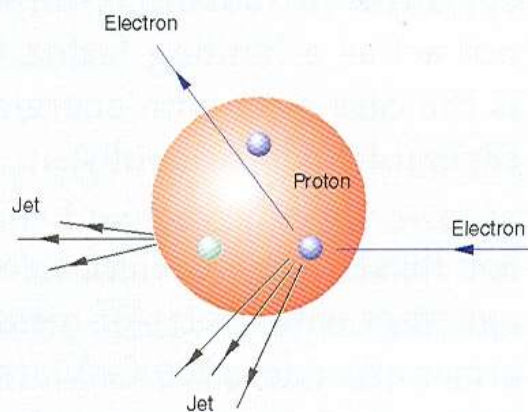

PRINCIP URYCHLOVÁNÍ - lineární

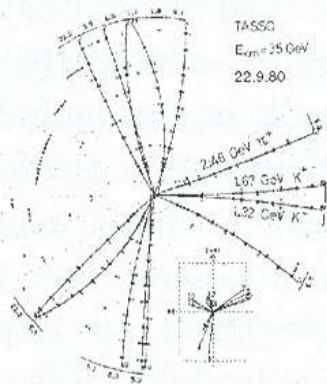
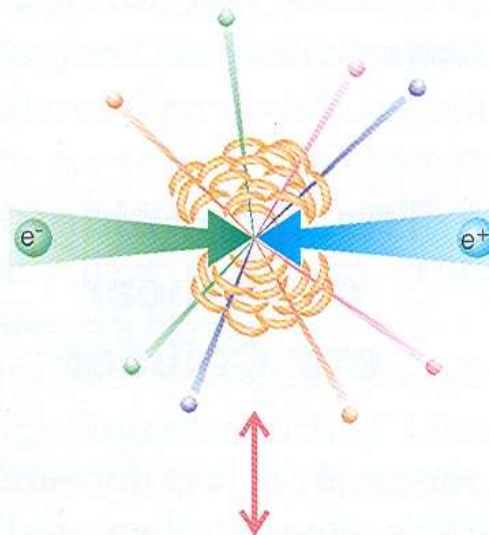
P
R
I
N
C
I
P

U
R
Y
C
H
L
O
V
Á
N
Í

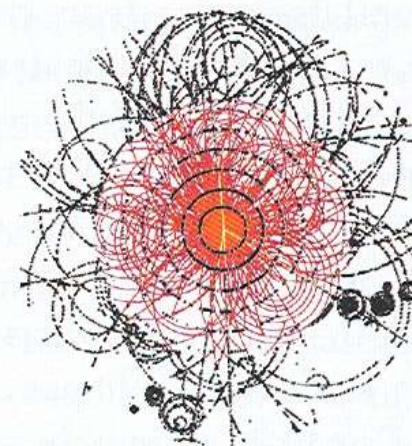
Electron - Proton

Electron - Positron

Proton - Proton

TYPY SRÁŽEK v URYCHLOVAČÍCH ČÁSTIC

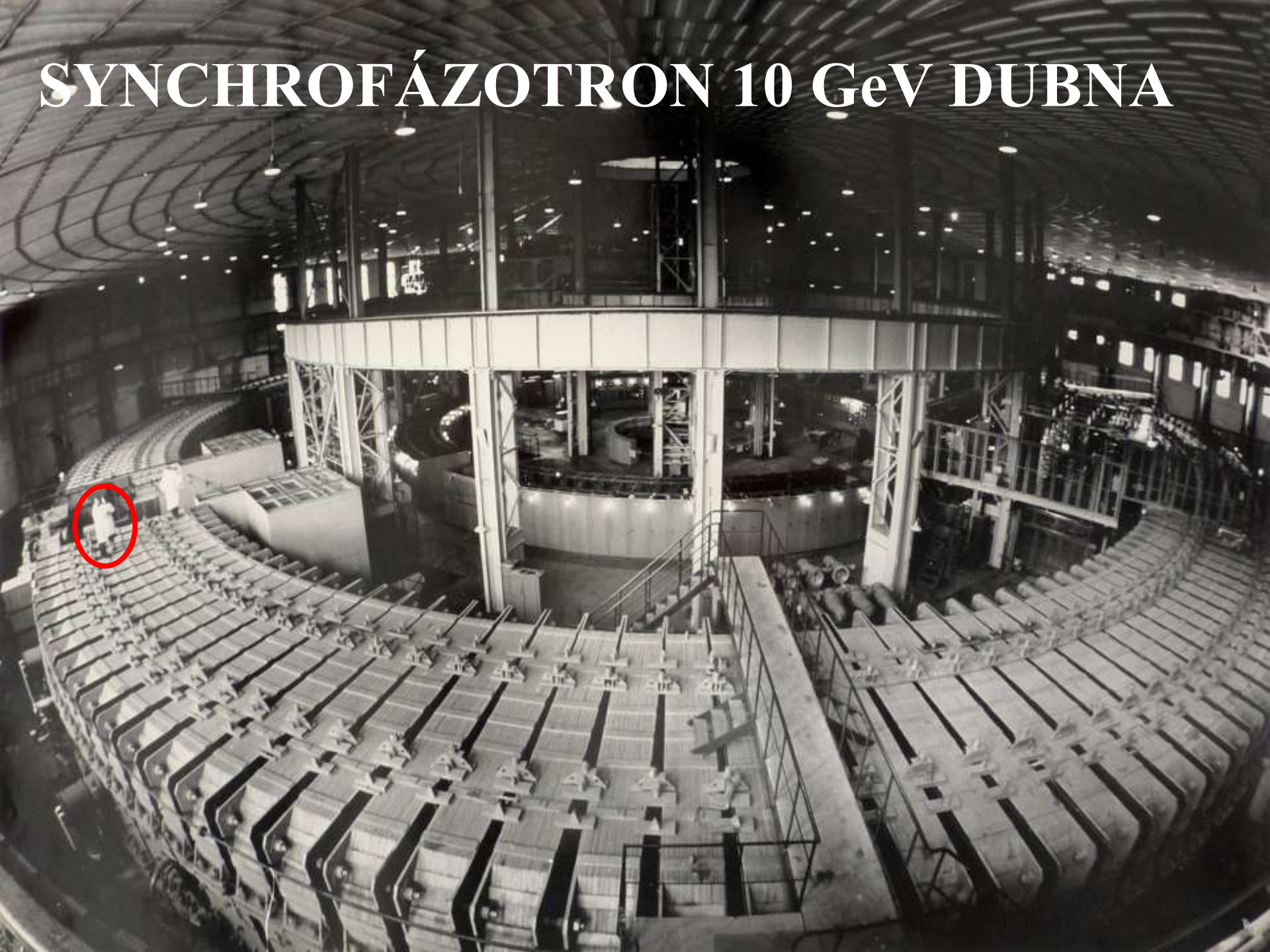
Velká urychlovací zařízení:

	- Collider <u>kruhový</u>	Energie	Srážky
CERN, Ženeva	-	7x7 Tev	p - p jádro - jádro p - jádro
/DESY, Hamburg	-	29x920p GeV	e[±] - p /
/Lab. E.Fermi, Batavia	-	1x1 TeV	p⁻ - p /
BNL, Upton	-		jádro-jádro
KEK, Tsukuba	-	7e⁻x4e⁺ GeV	e⁻ - e⁺
	- Collider <u>lineární</u>		
SLAC, Palo Alto	-	9e⁻x3e⁺ GeV	e⁻ - e⁺

CAR URYCHLOVAČ SÚJV DUBNA

SYNCHROFÁZOTRON 10 GeV DUBNA

HAMBURG

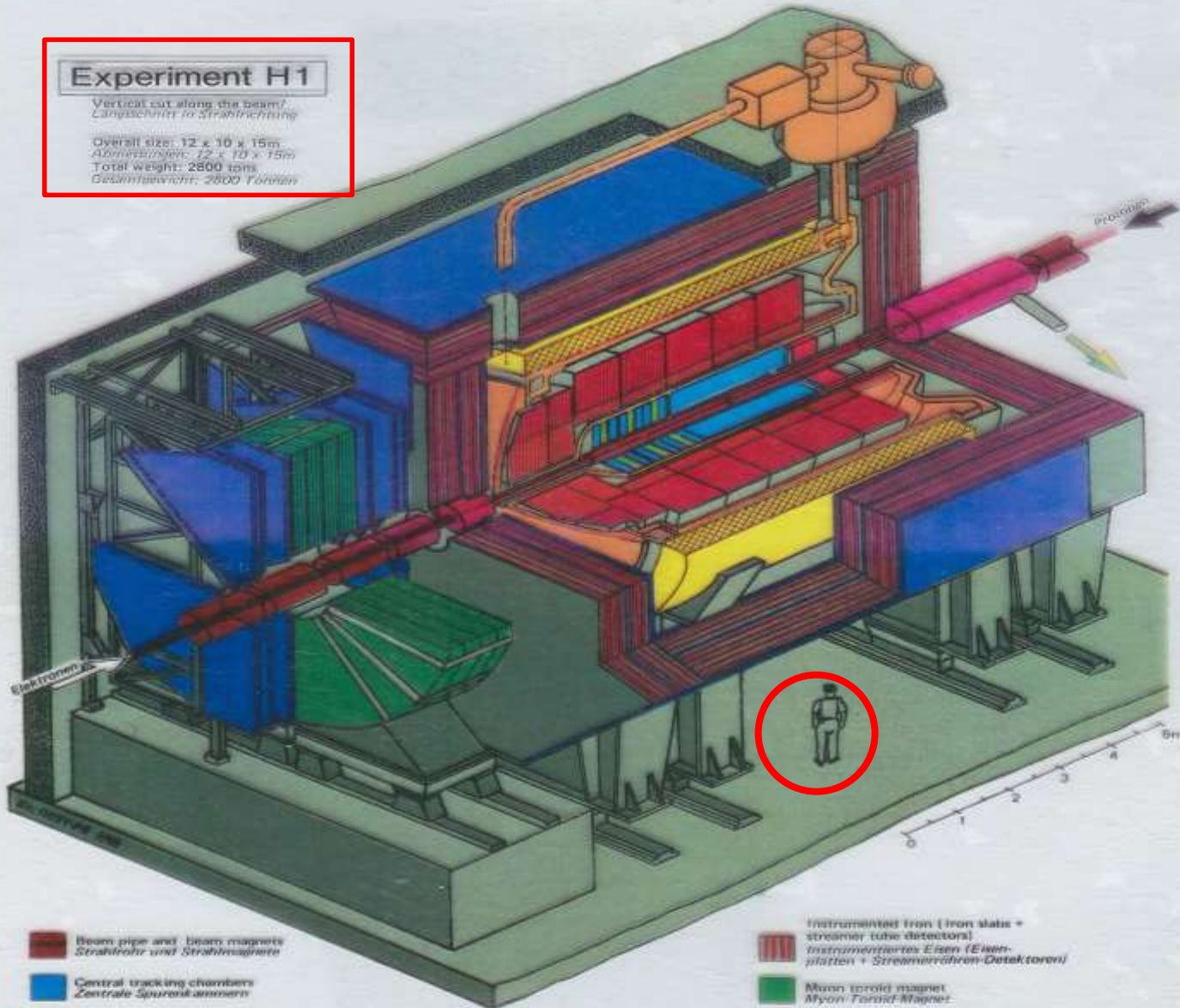
98 T. HARTNEY

D
E
S
Y

Experiment H1

Vertical cut along the beam/
Längsschnitt in Strahlrichtung

Overall size: 12 x 10 x 15m
Abmessungen: 12 x 10 x 15m
Total weight: 2800 tons
Gesamtgewicht: 2800 Tonnen

Beam pipe and beam magnets
Strahlrohr und Strahlmagnete

Central tracking chambers
Zentrale Spurenkammern

Forward tracking chambers
and transition radiators
Vorwärtskammern und
Übergangsstrahlungsmodul

Electromagnetic Calorimeter (lead)
Elektronenmagnetisches Kalorimeter (Blei)

Hadronic Calorimeter (stainless steel)
Hadronisches Kalorimeter (Edelstahl)

Superconducting coil (1,2 Tesla)
Supraleitende Spule (1,2 Tesla)

Compensating magnet
Kompensationsmagnet

Helium cryogenics
Helium Kälteanlage

Muon chambers
Myonkammern

Instrumental iron (iron slabs +
streamer tube detectors)
Instrumentiertes Eisen (Eisen-
platten + Streamerrohren-Detektoren)

Muon toroid magnet
Myon-Toroid-Magnet

Warm electromagnetic calorimeter
Warmes elektronenmagnetisches
Kalorimeter

Plug calorimeter (Cu, Si)
Vorwärts-Kalorimeter

Concrete shielding
Betonabdeckung

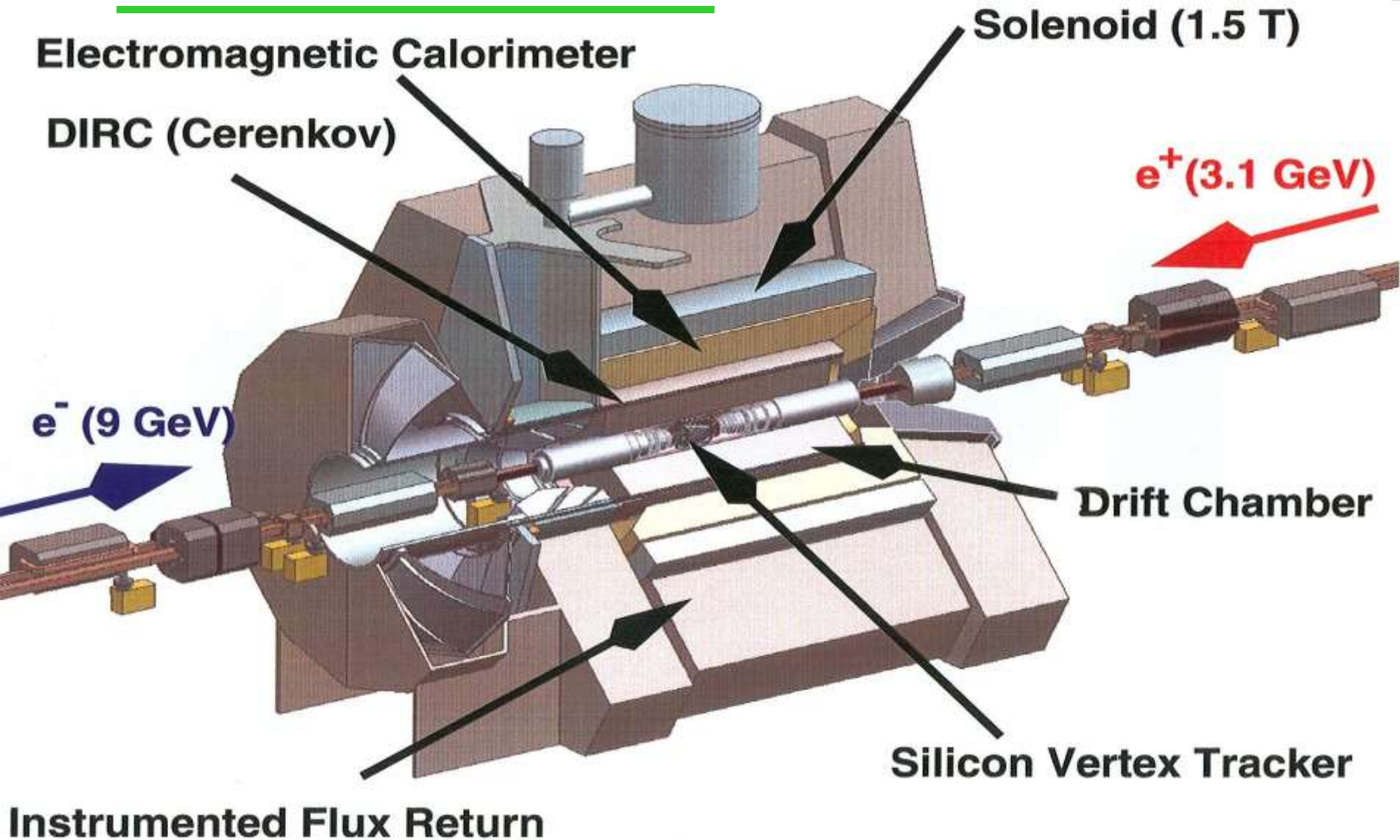
Liquid Argon cryostat
Flüssig Argon Kryostat

H
A
M
B
U
R
G

Example: The BaBar Experiment

SLAC - Kalifornie

ATLAS
FRANCE

ATLAS

ALICE

CMS

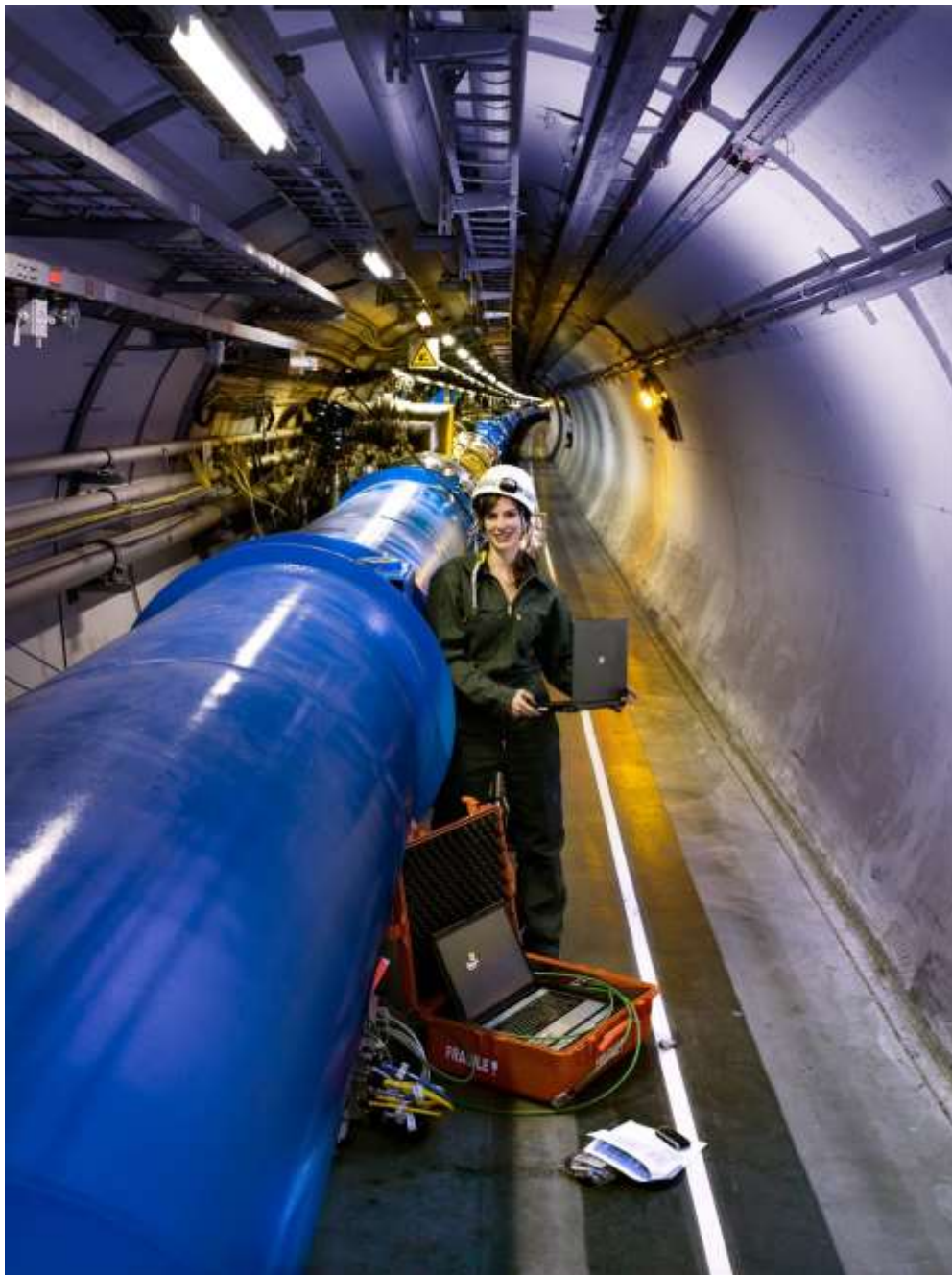
LHCb

CERN

CERN

LHC 27km

LHC - CERN

LHC má v tunelu 1746
supravodivých magnetů
při teplotě - 271° C,

z nich je 1232 dipólových,
(délky 15 m, váhy 34 tun)

BASILEJ

J. HADLEY
27. 8. 10.

BERN
- Dóm

BRATISLAVA

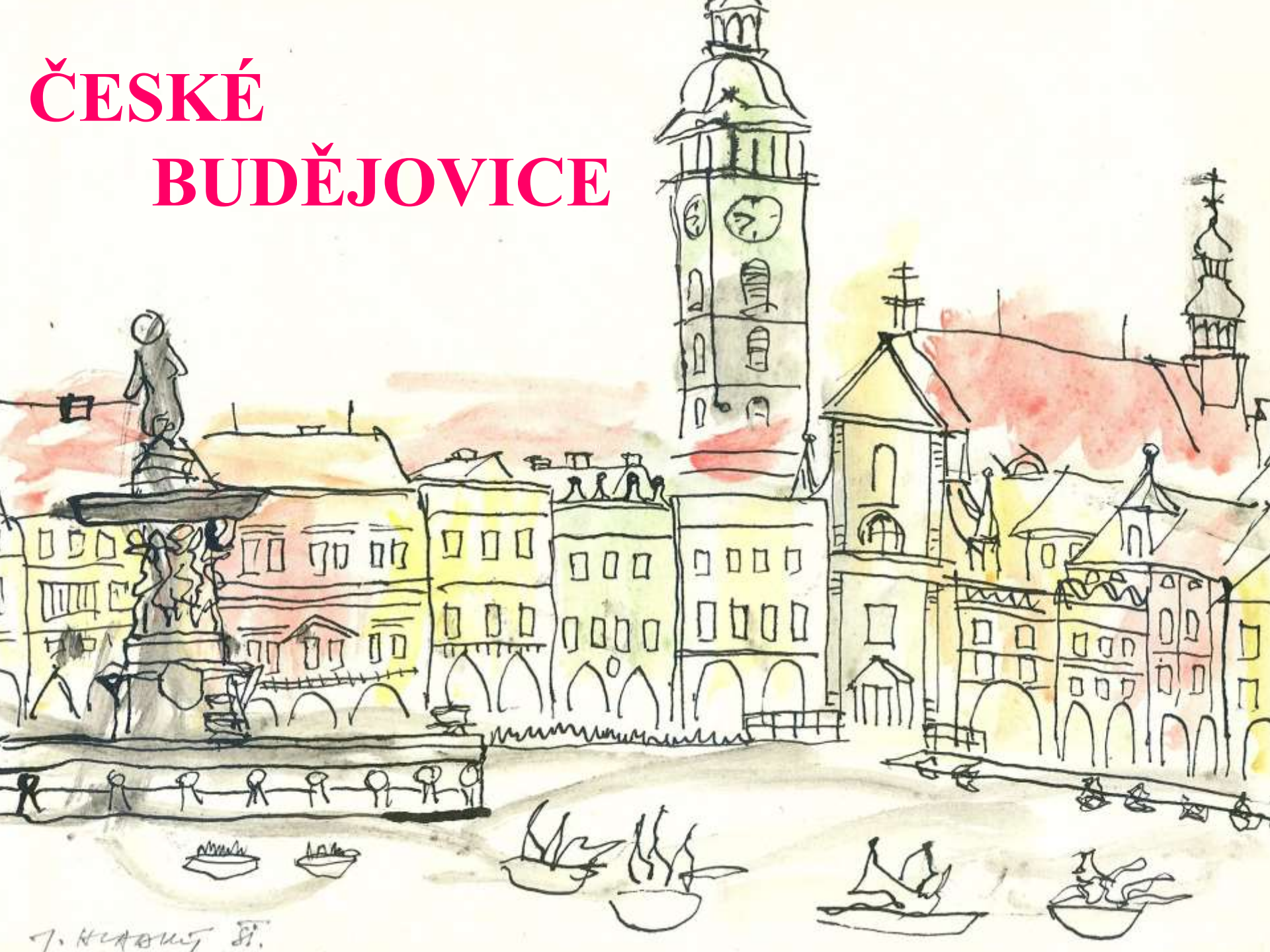
U DOBRÉHO PASTIERA U ŽIDOVNĚ

J. V. KADOUČEK
1981

BRUSEL

ČESKÉ BUDĚJOVICE

JERUZALÉM

J. Husák
94

LONDÝN

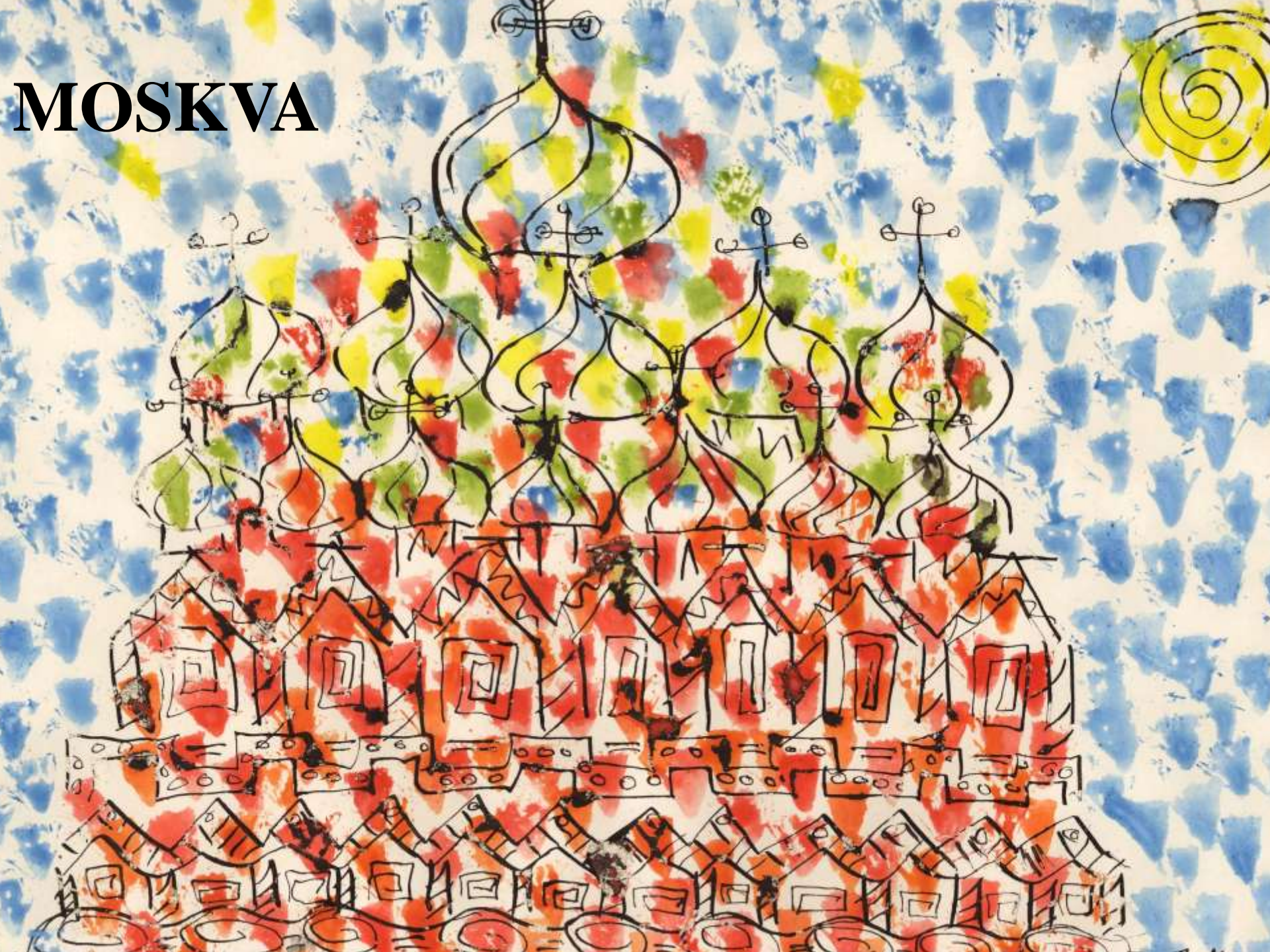
7. Hlavol
94

MARSEILLE

MOSKVA

PAŘÍŽ

PRAHA

J. H. H. 95

ŘÍM

SAN FRANCISCO

J. H. H. H. H.
92

TOKYO

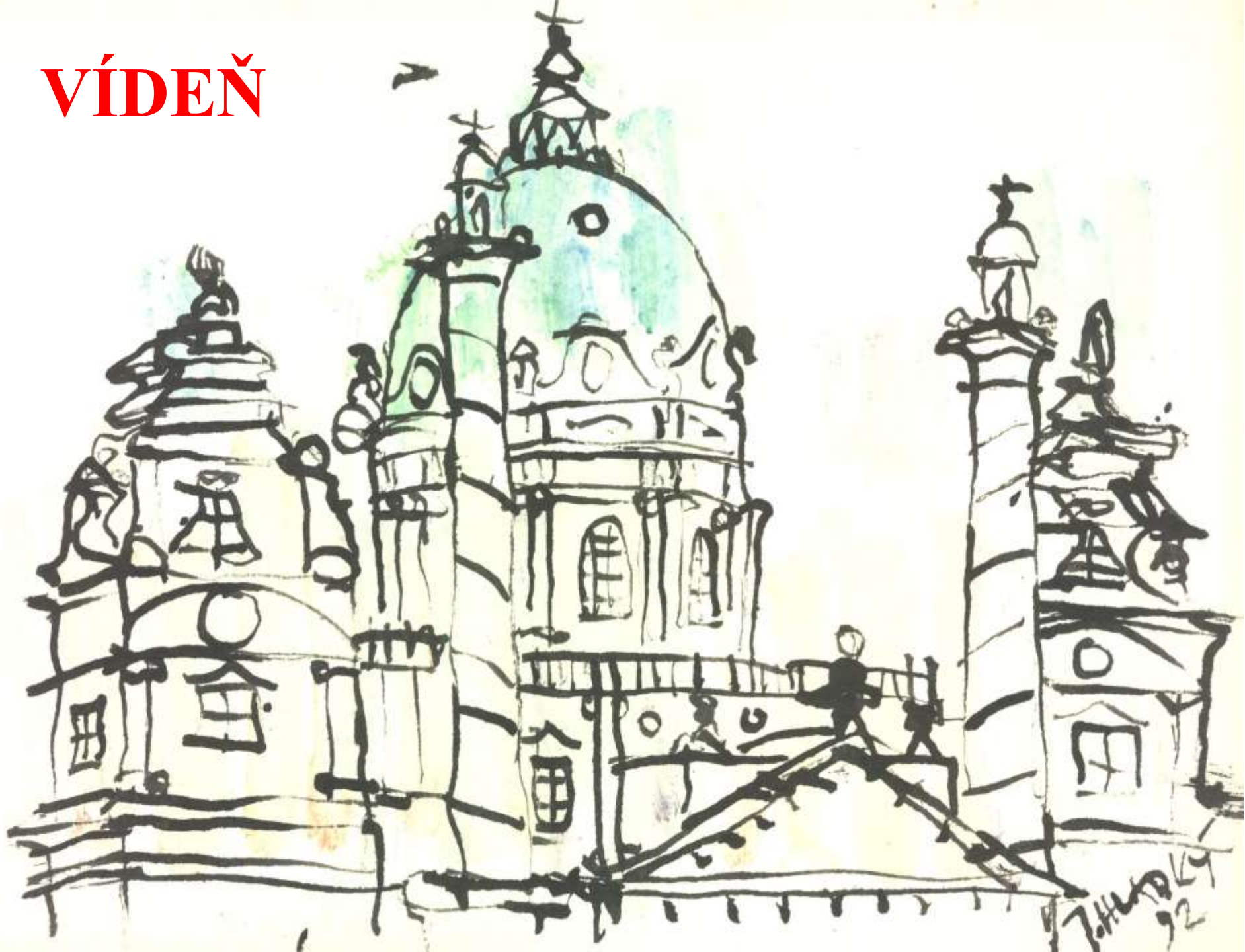

VARŠAVA

J. H. H. H. H.
96

VÍDEŇ

ŽENEVA

Detektory částic:

Měří ionizační a excitační efekty částic v plynech, kapalinách neb pevné fázi.

-vrcholové detektory

-dráhové detektory

-kalorimetry - elektromagnetické

- hadronové

-mionové detektory

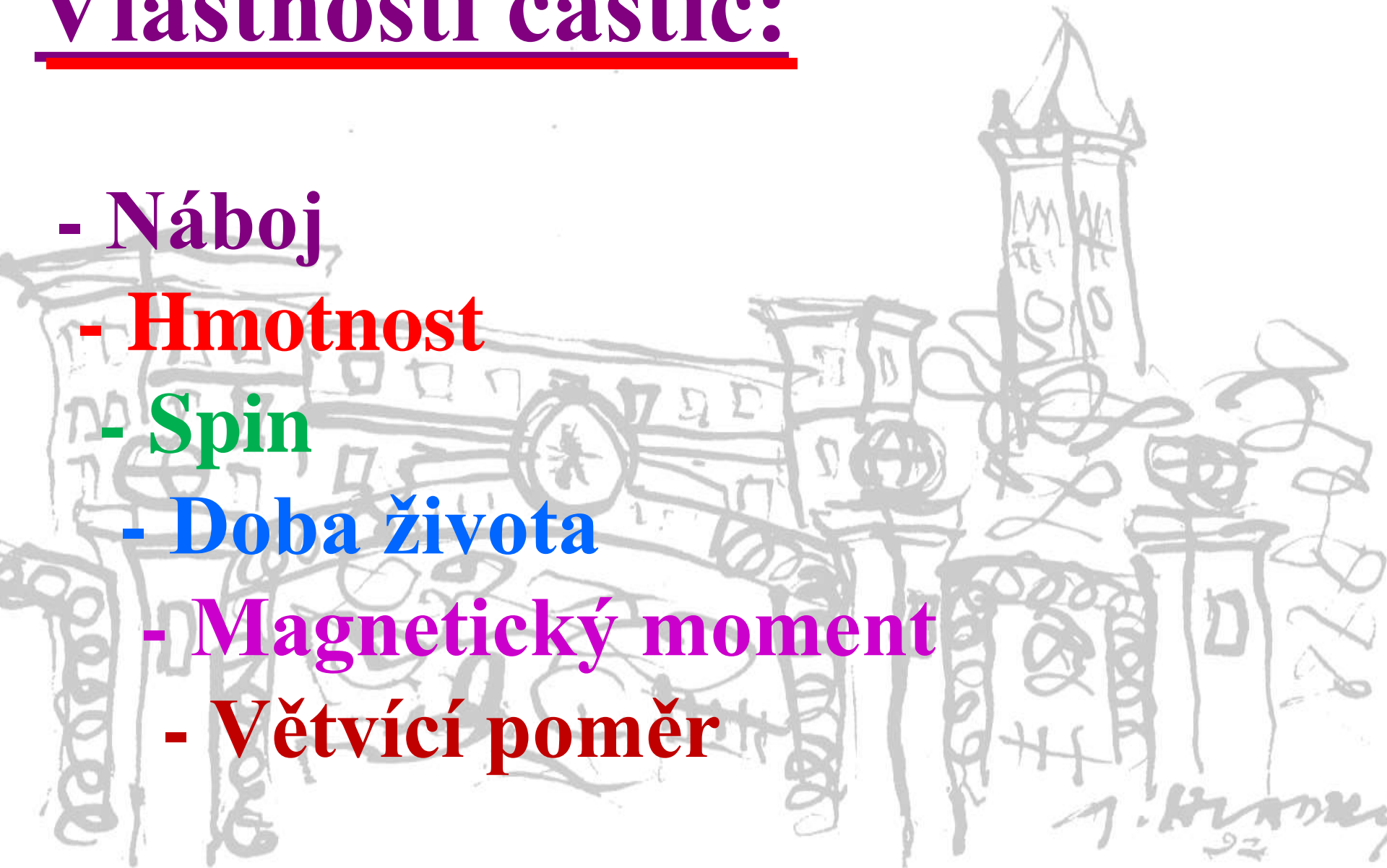
-speciální detektory

J. HEADLEY
96

Vlastnosti částic:

- Náboj
- Hmotnost
- Spin
- Doba života
- Magnetický moment
- Větvící poměr

Požadovaná měření v detektoru:

- **Dráha** částic

- **Impulsní analýza a energie** částic

- Detekce **neutrálních** částic

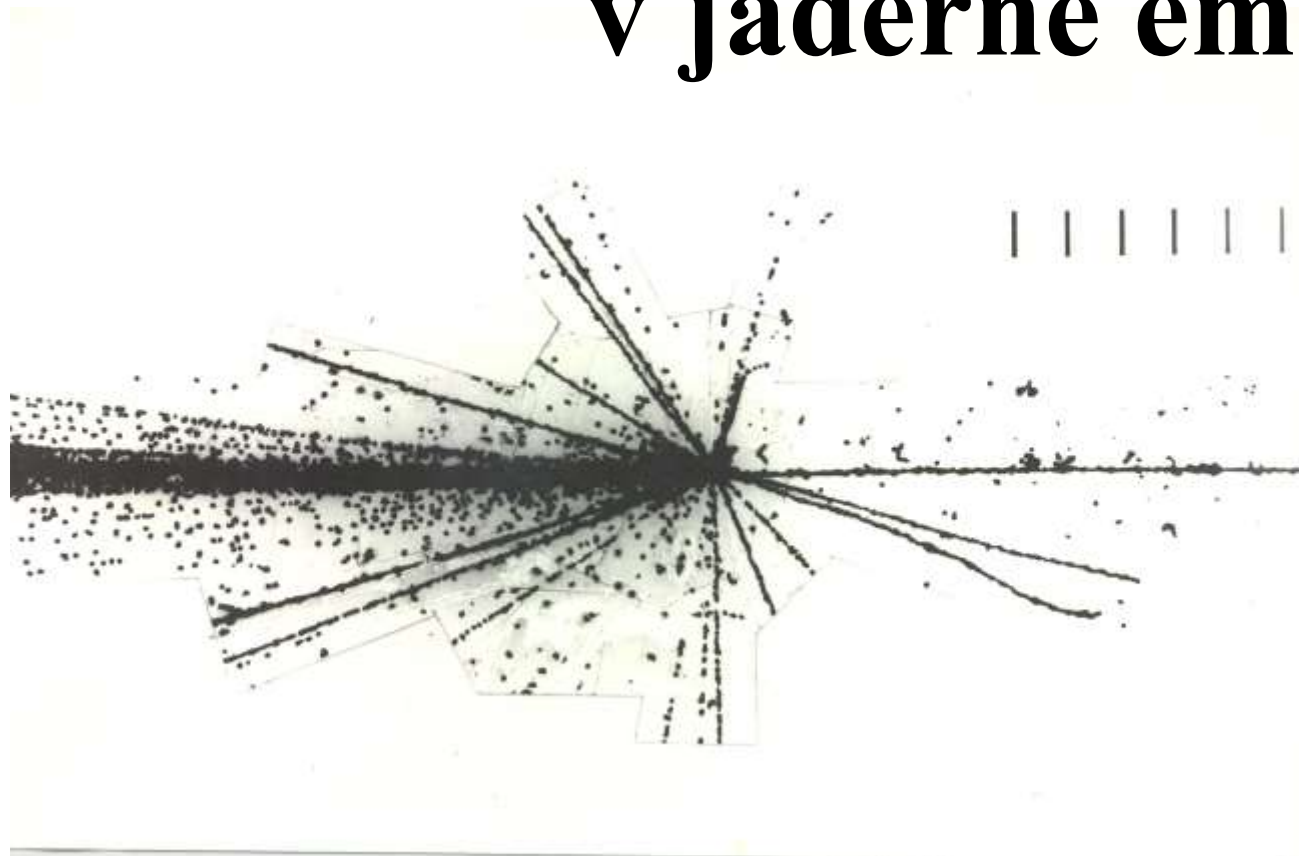
- **Identifikace** částic

+++++

- **Spouštění detektoru**

- **Sběr naměřených údajů (počítači)**

Sprška kosmického záření v jaderné emulzi

decay $\pi^- \rightarrow \mu^- + \nu$
 $L = e^+ + \nu + \bar{\nu}$

conversion $\gamma \rightarrow e^+ e^-$
(from $\pi^- \rightarrow \gamma + \gamma$)

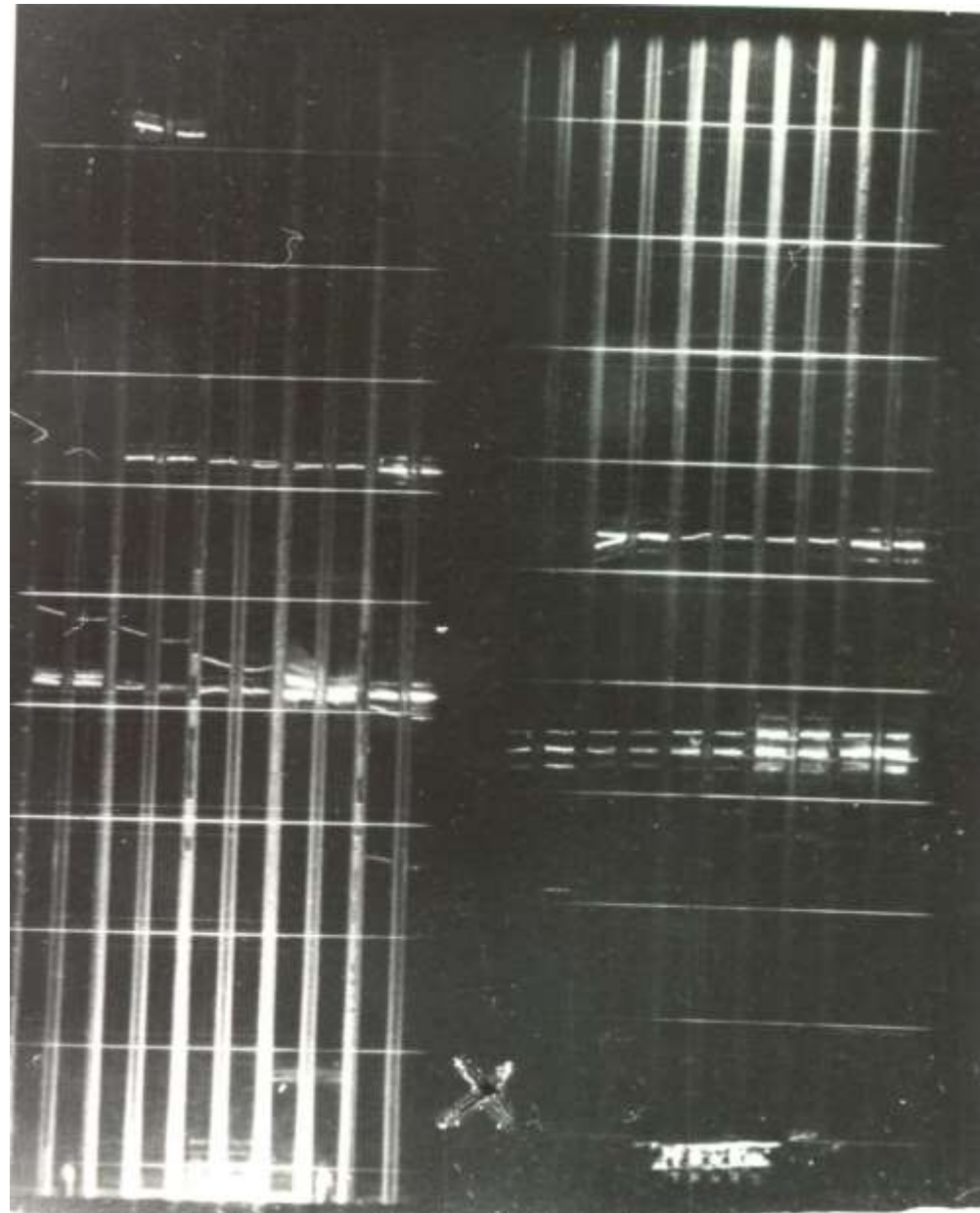
elastic scattering
 $\pi^- p \rightarrow \pi^+ p$

$p p \rightarrow 6 \pi^+ + 6 \pi^- + \pi^0 \dots$

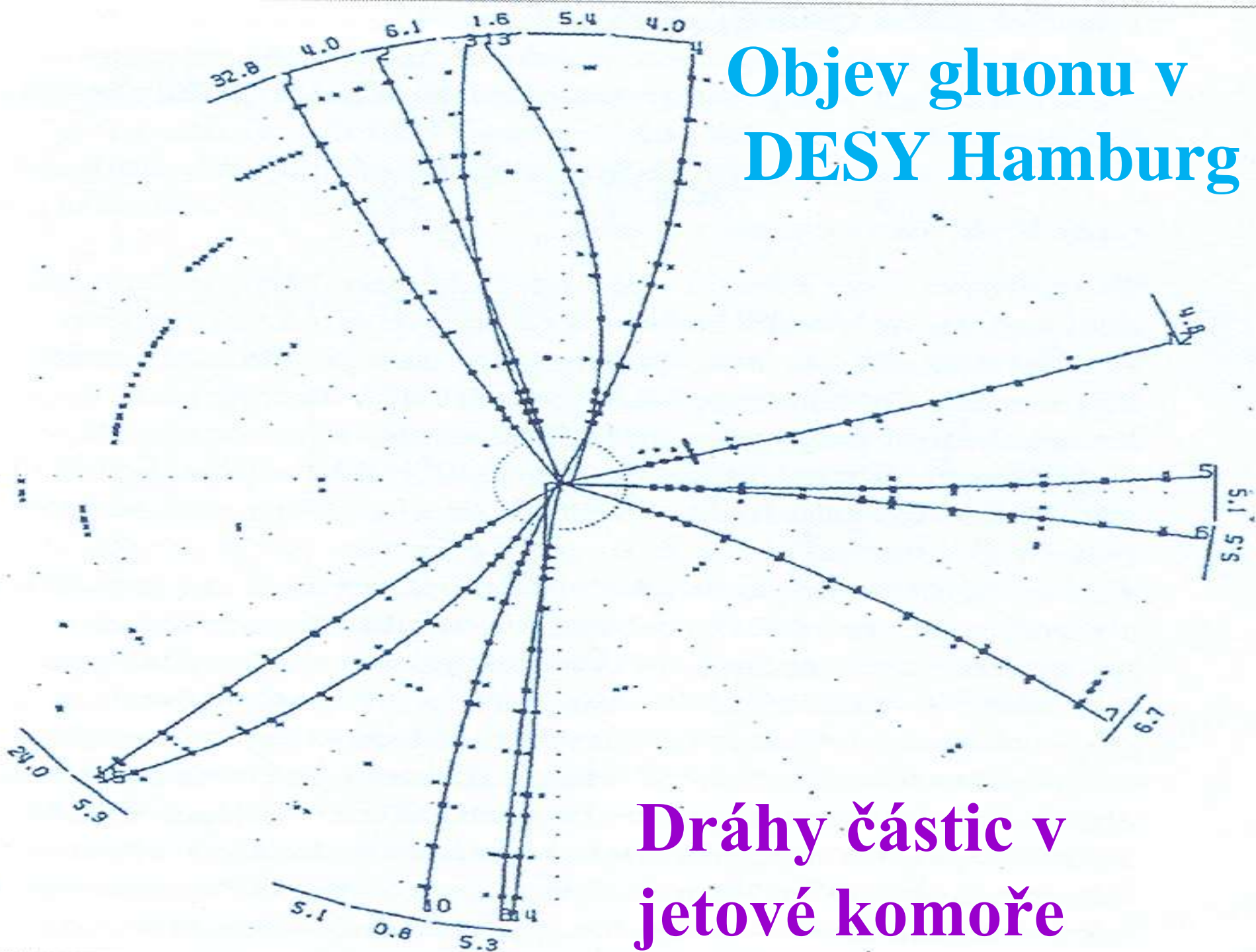
$p \ 22.4 \text{ GeV}/c$

Dráhy částic ve vodíkové bublinové komoře

Jiskrová komora

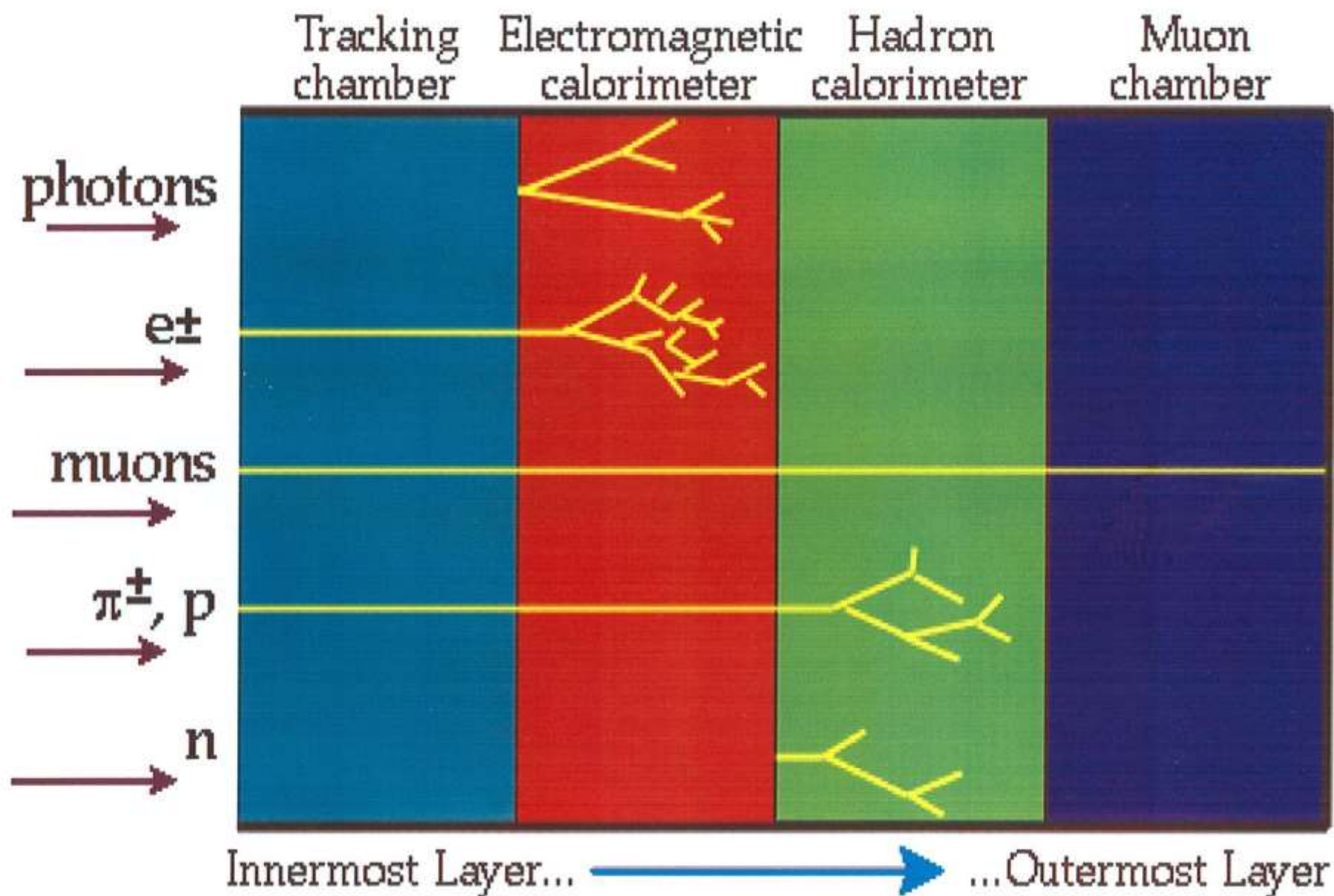

Objev gluonu v DESY Hamburg

Dráhy částic v
jetové komoře

Basic Detector Components: Tracking and Calorimetry

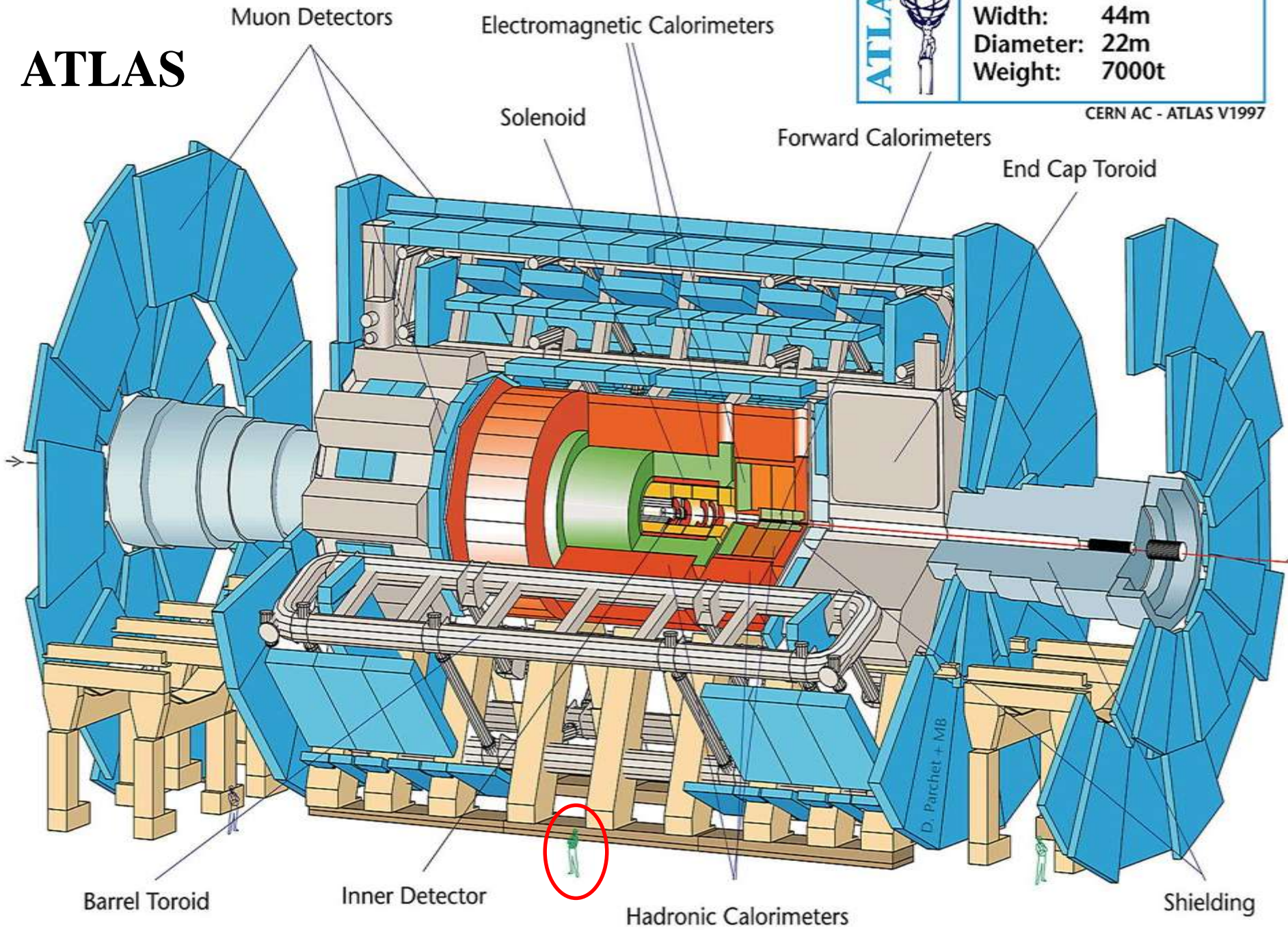
ATLAS

ATLAS

Detector characteristics

Width:	44m
Diameter:	22m
Weight:	7000t

CERN AC - ATLAS V1997

Muon Detectors

Electromagnetic Calorimeters

Solenoid

Forward Calorimeters

End Cap Toroid

Barrel Toroid

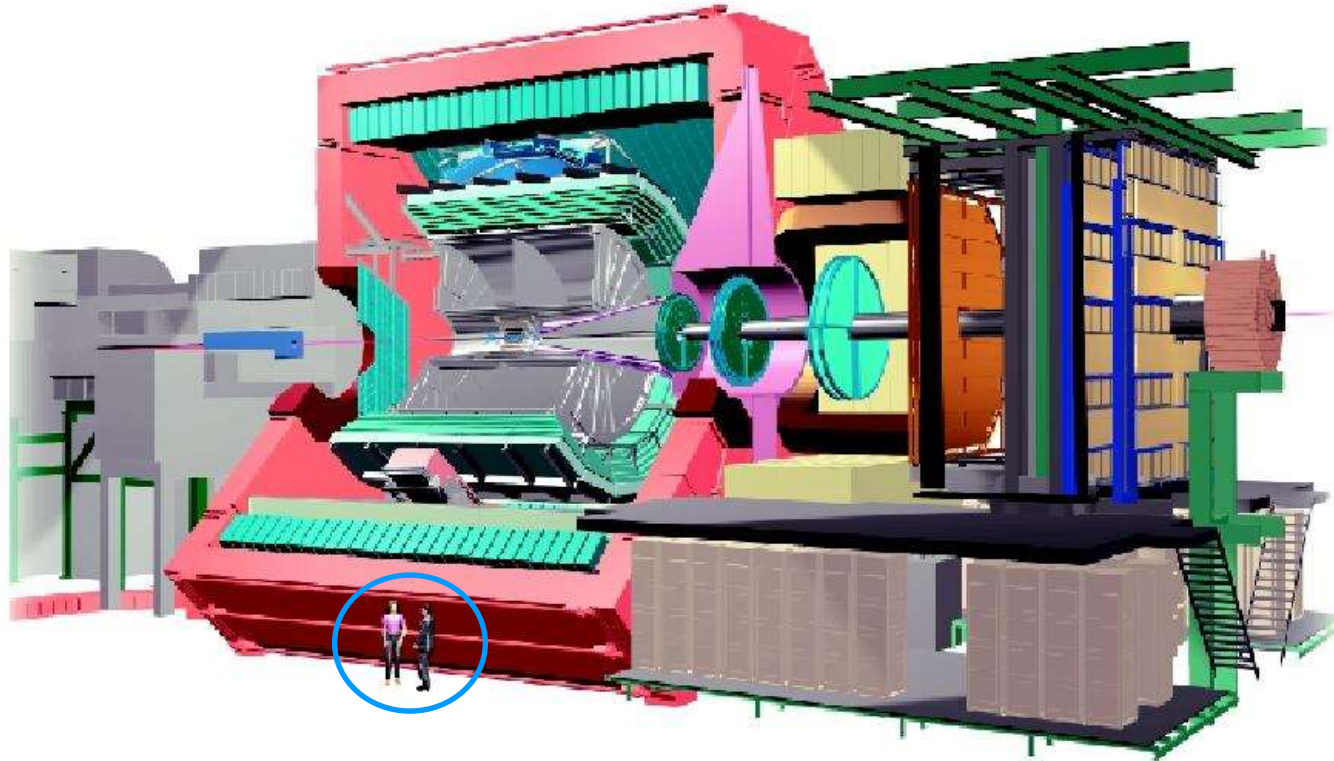
Inner Detector

Hadronic Calorimeters

Shielding

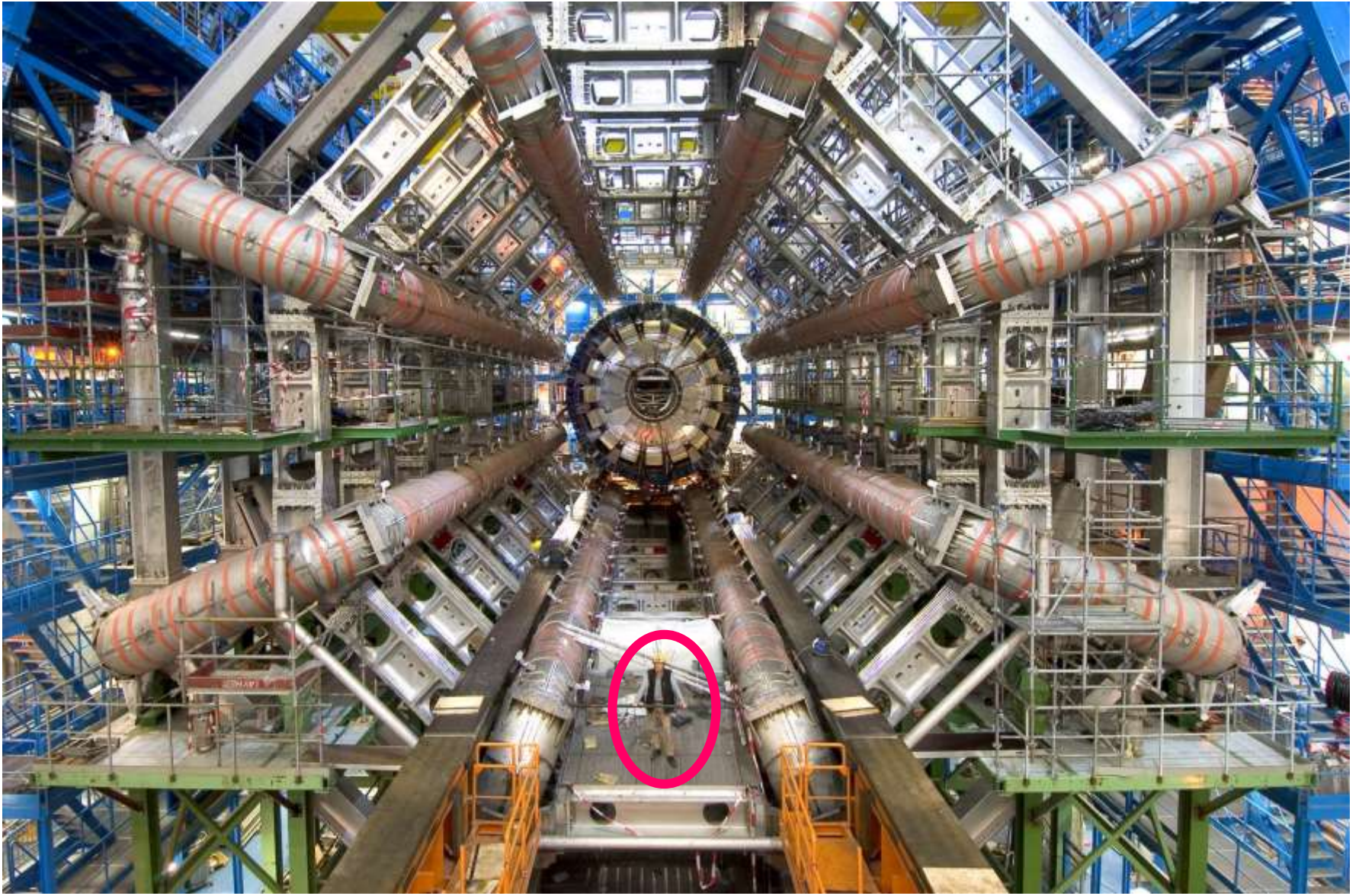
ALICE – srážky těžkých iontů

QGP – 4. skupenství hmoty?

délka: 22 m,   výška: 16 m,   váha: 10 000 t

ALICE

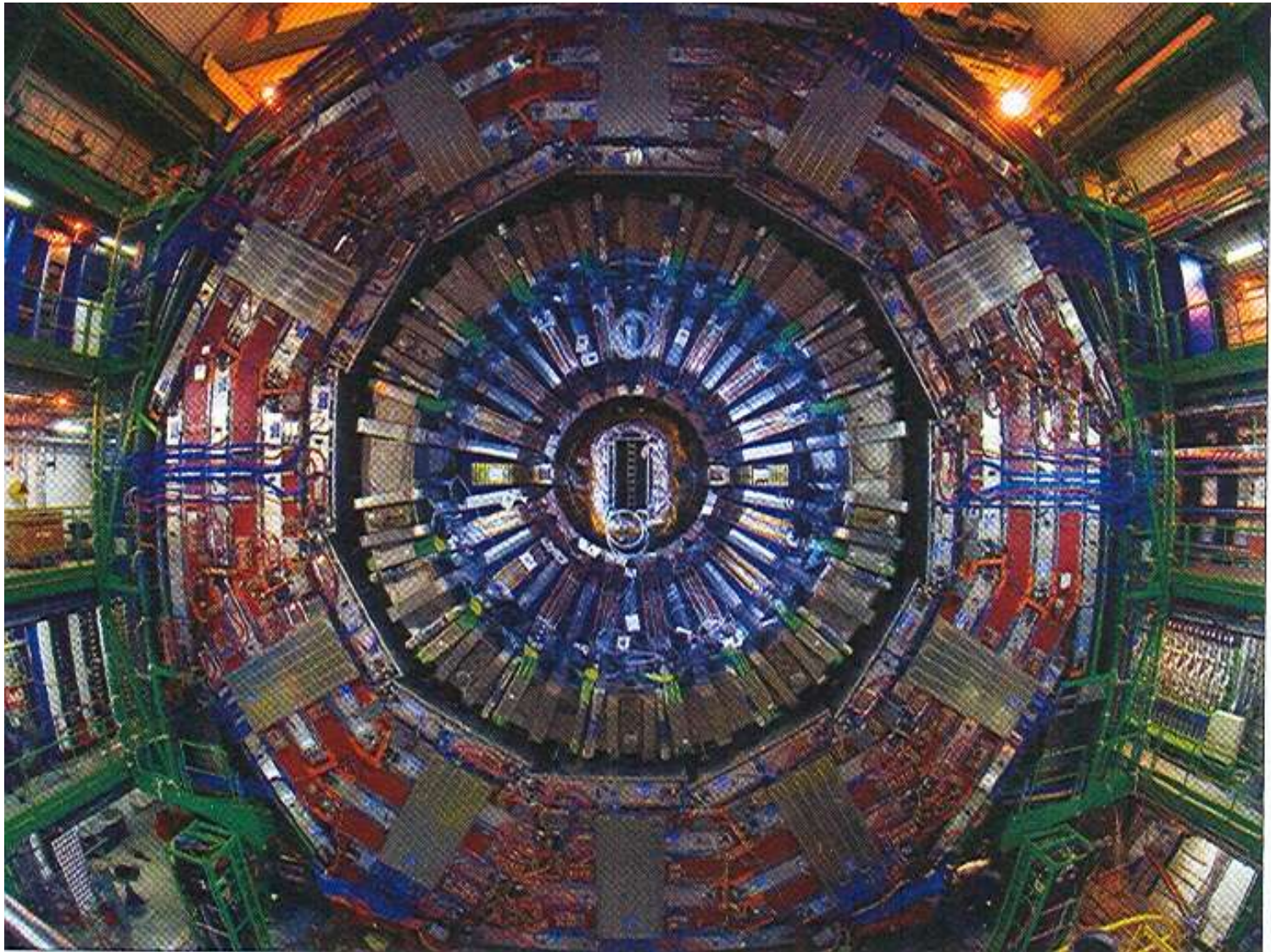
CERN – Atlas experiment

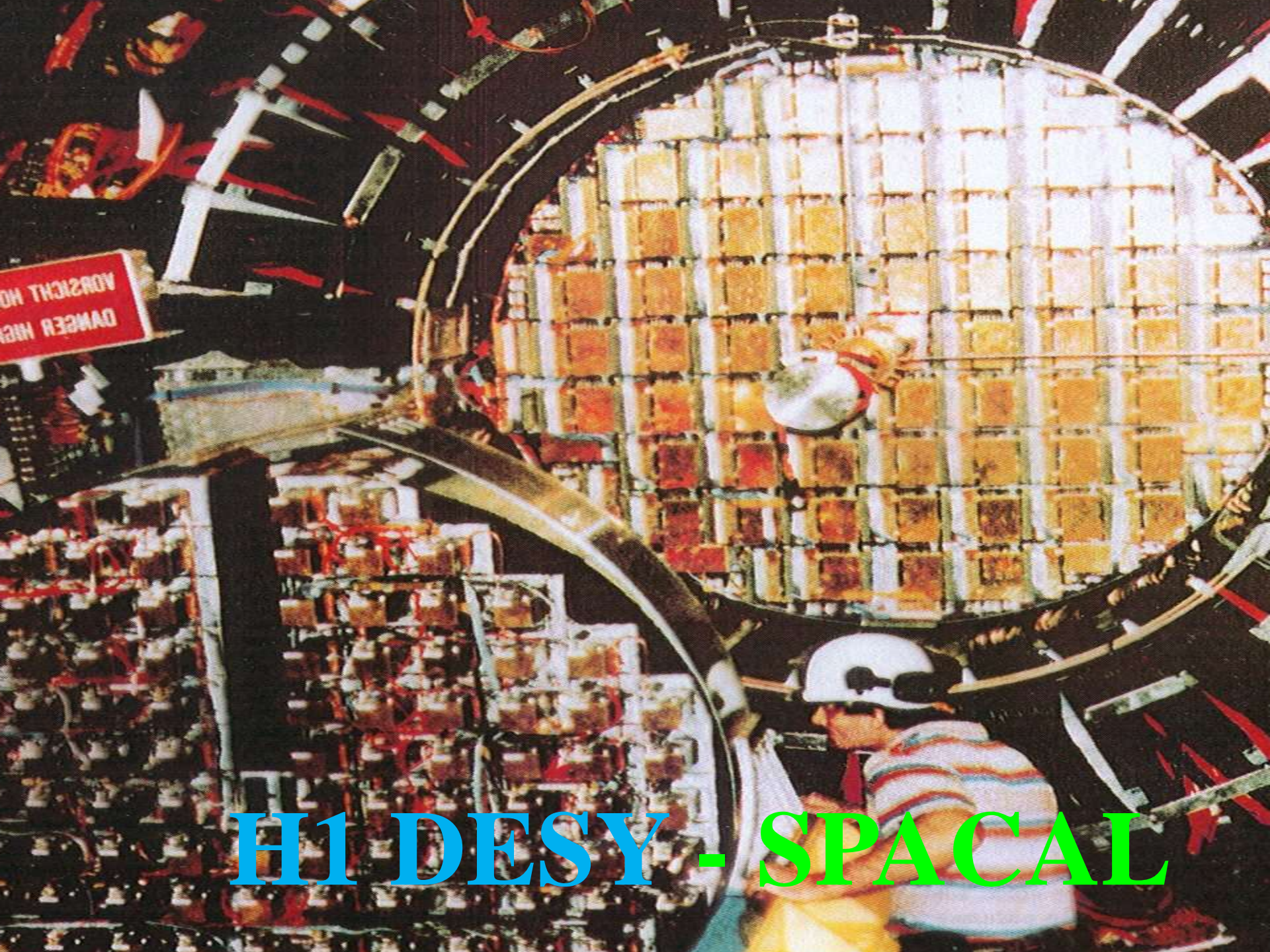
Si - 9.3 milionů mikrostripů a 68 milionů pixelů

CMS - mikrostripový tracker

CMS – vnitřek detektoru

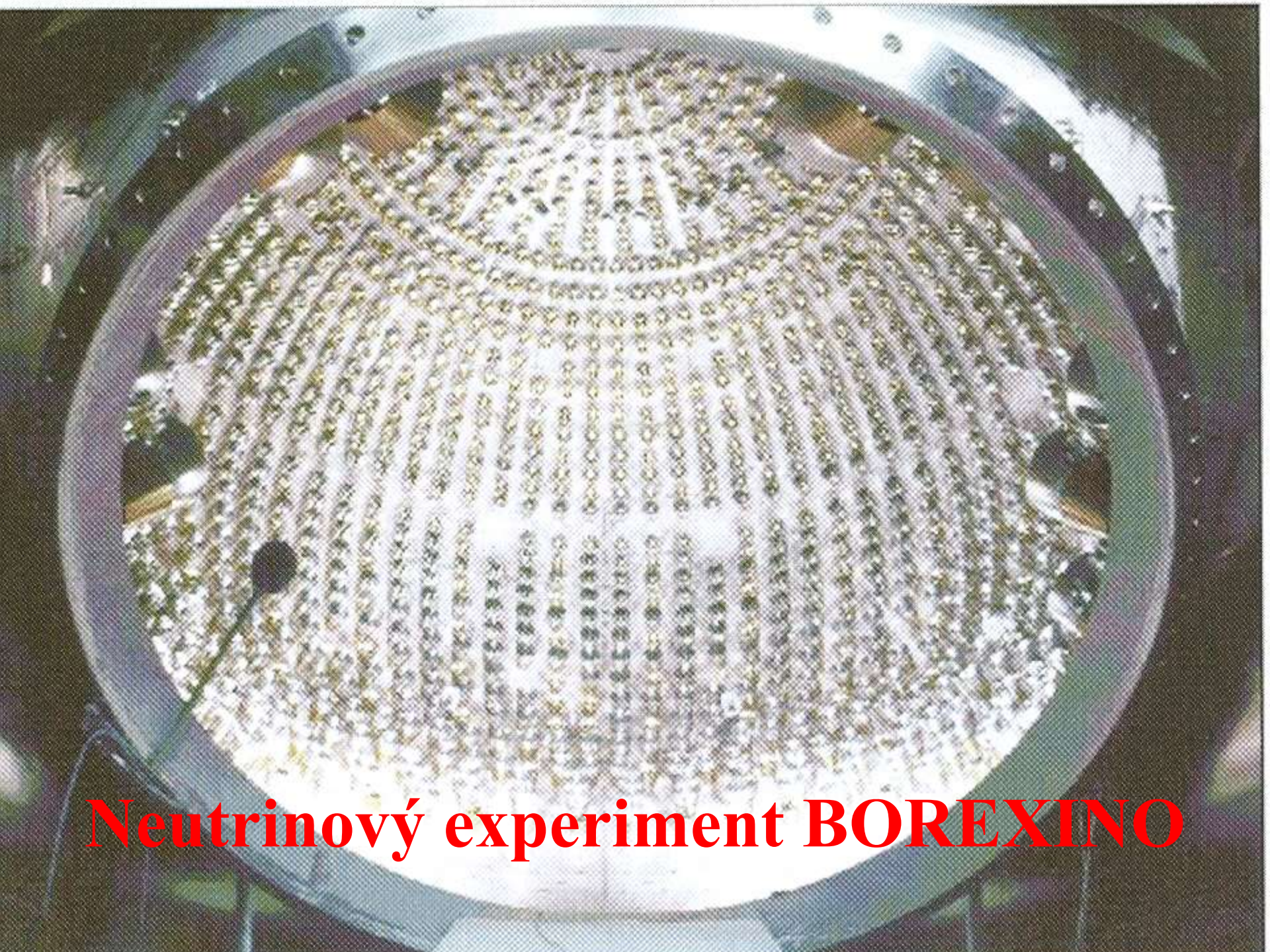
ON THICZROY
DANGER HIGH

H1 DESY - SPACAL

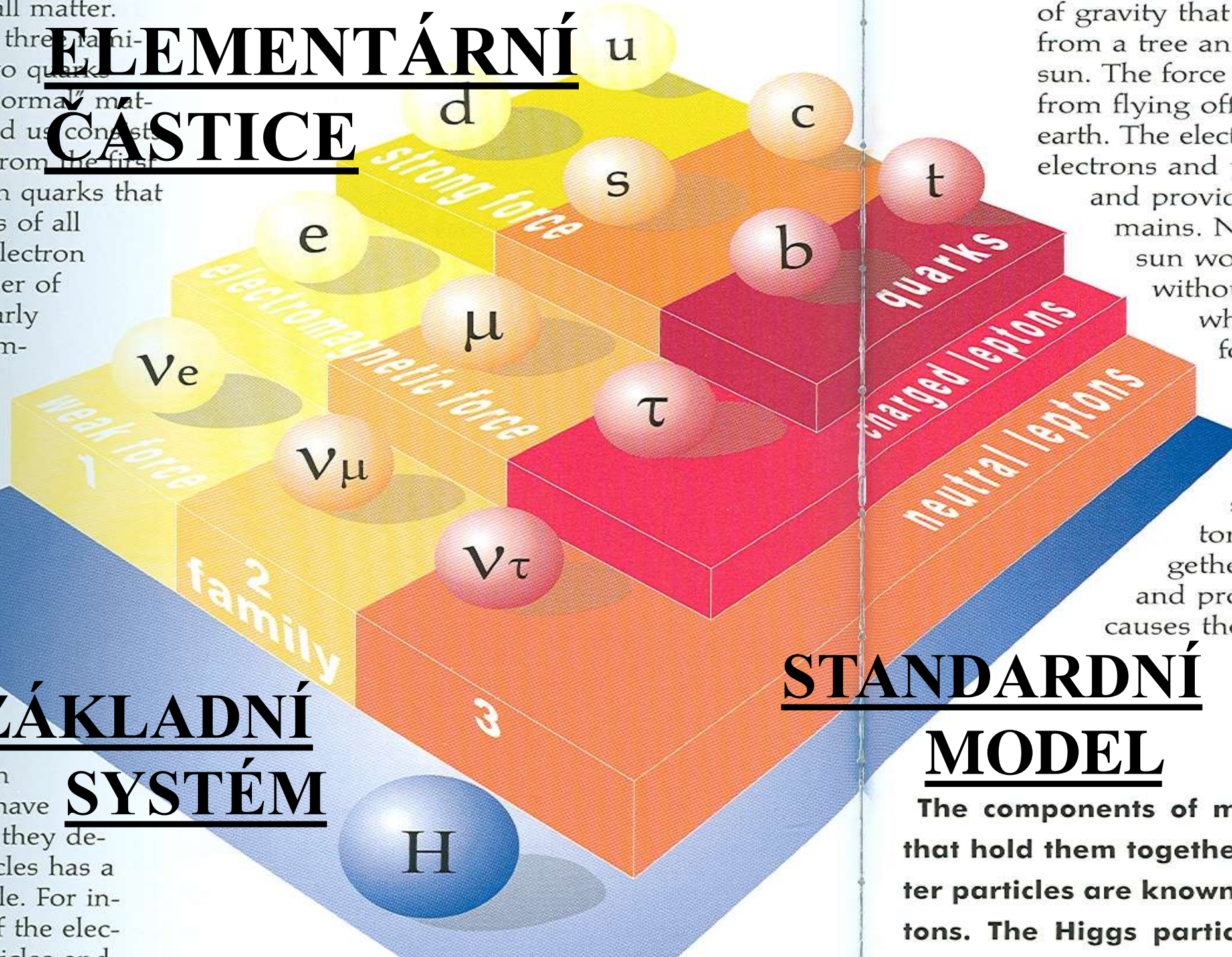
Experiment H1 v DESY
– BEMC

Neutrinový experiment BOREXINO

ELEMENTÁRNÍ ČÁSTICE

ZÁKLADNÍ SYSTÉM

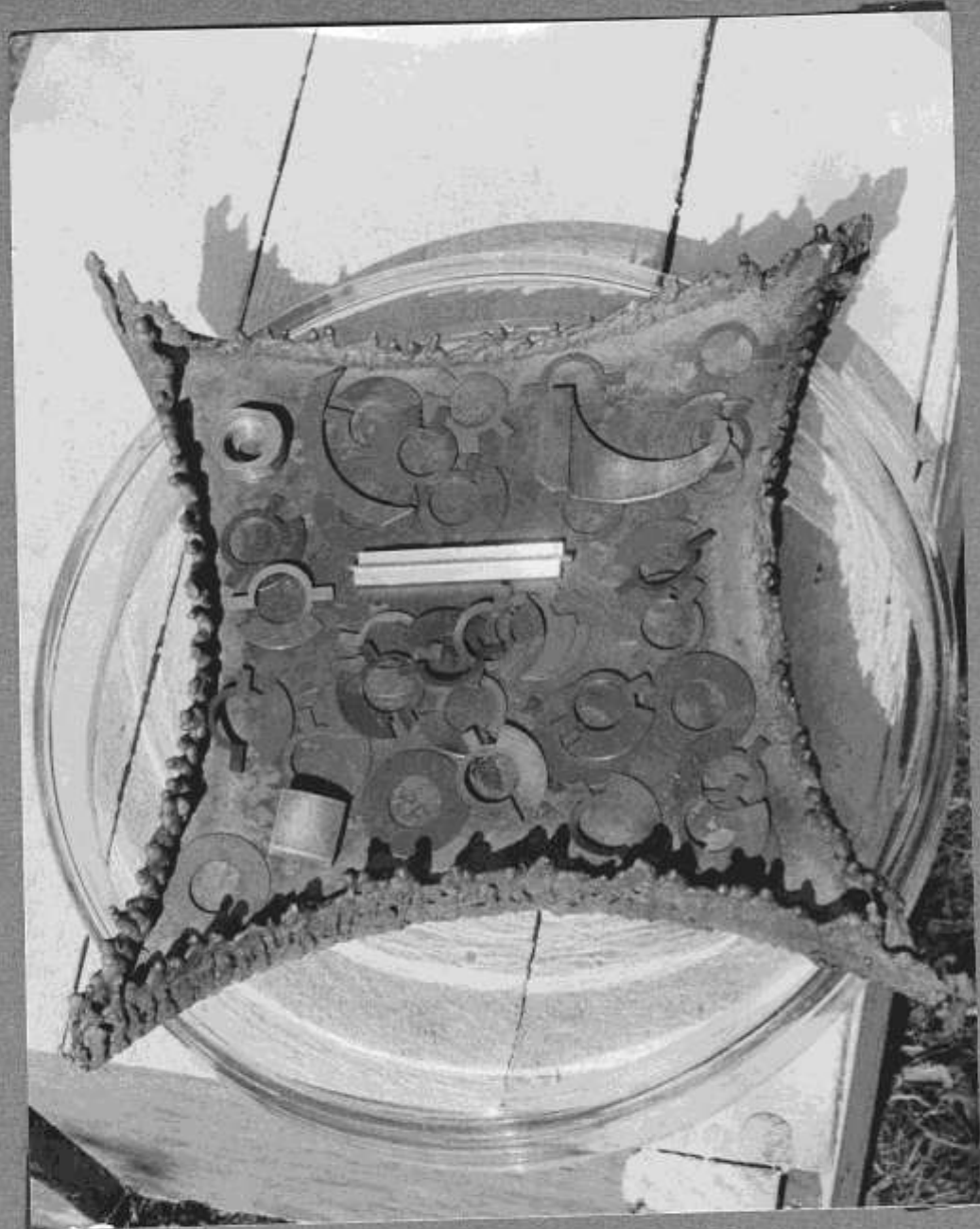
STANDARDNÍ MODEL

The components of matter that hold them together. Other particles are known as bosons. The Higgs particle

of gravity that... from a tree and... sun. The force... from flying off... earth. The elec... electrons and... and provid... mains. N... sun wo... witho... wh... fo...

ton... gethe... and pro... causes the...

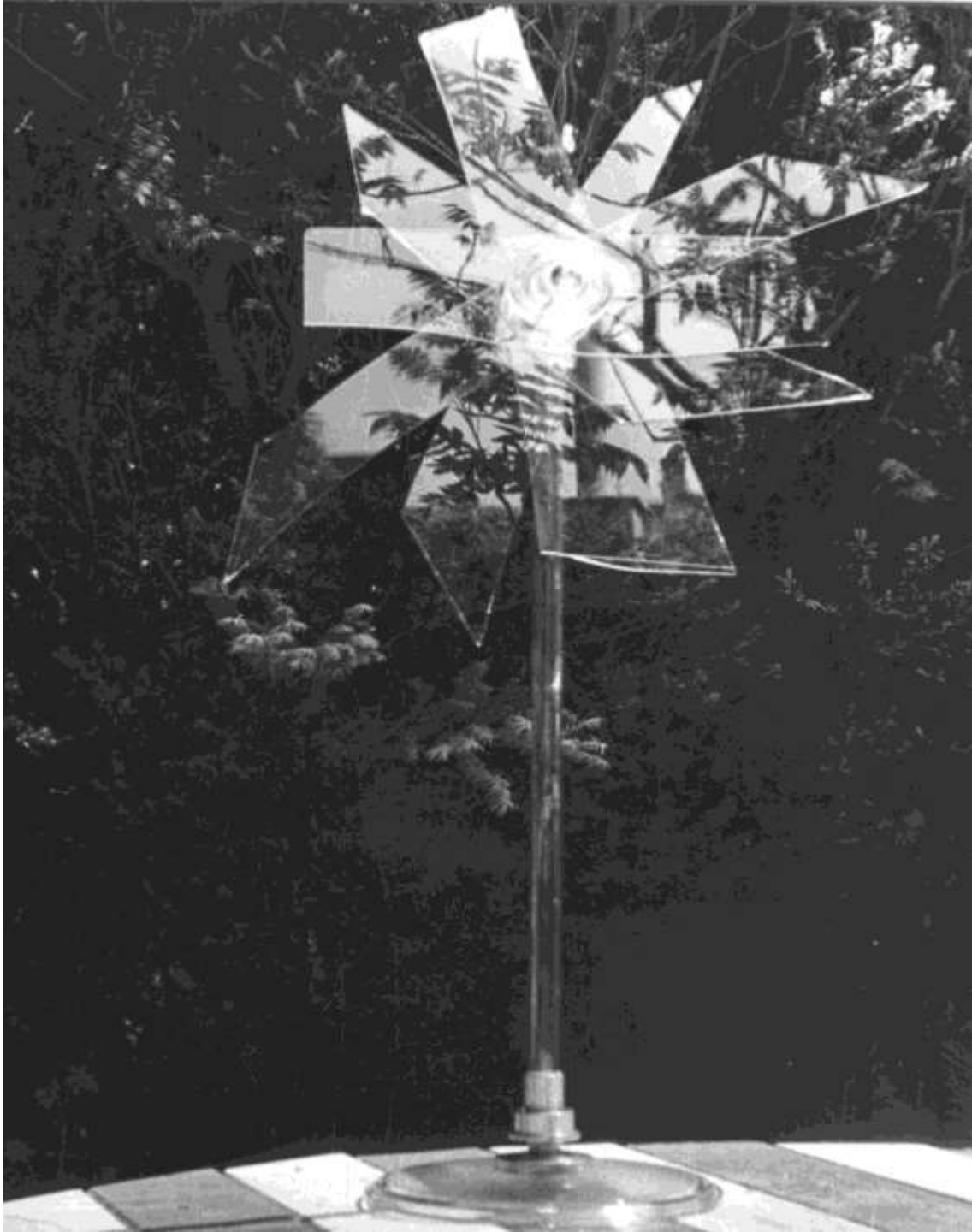
Moře kvarků

A photograph of a museum exhibit. A clear glass sphere, possibly a lens or a decorative object, sits on a dark, weathered wooden rectangular base. A thin red string is draped across the top of the wooden base, passing behind the sphere. The background is a plain, light-colored wall. The text 'Půvabný kvark' is overlaid at the bottom of the image in a white serif font, underlined with a red line.

Půvabný kvark

V
N
E
U
T
R
I
N
O
V
Á

CH
R
Y
S
A
N
T
É
M
A

HIGGSŪV

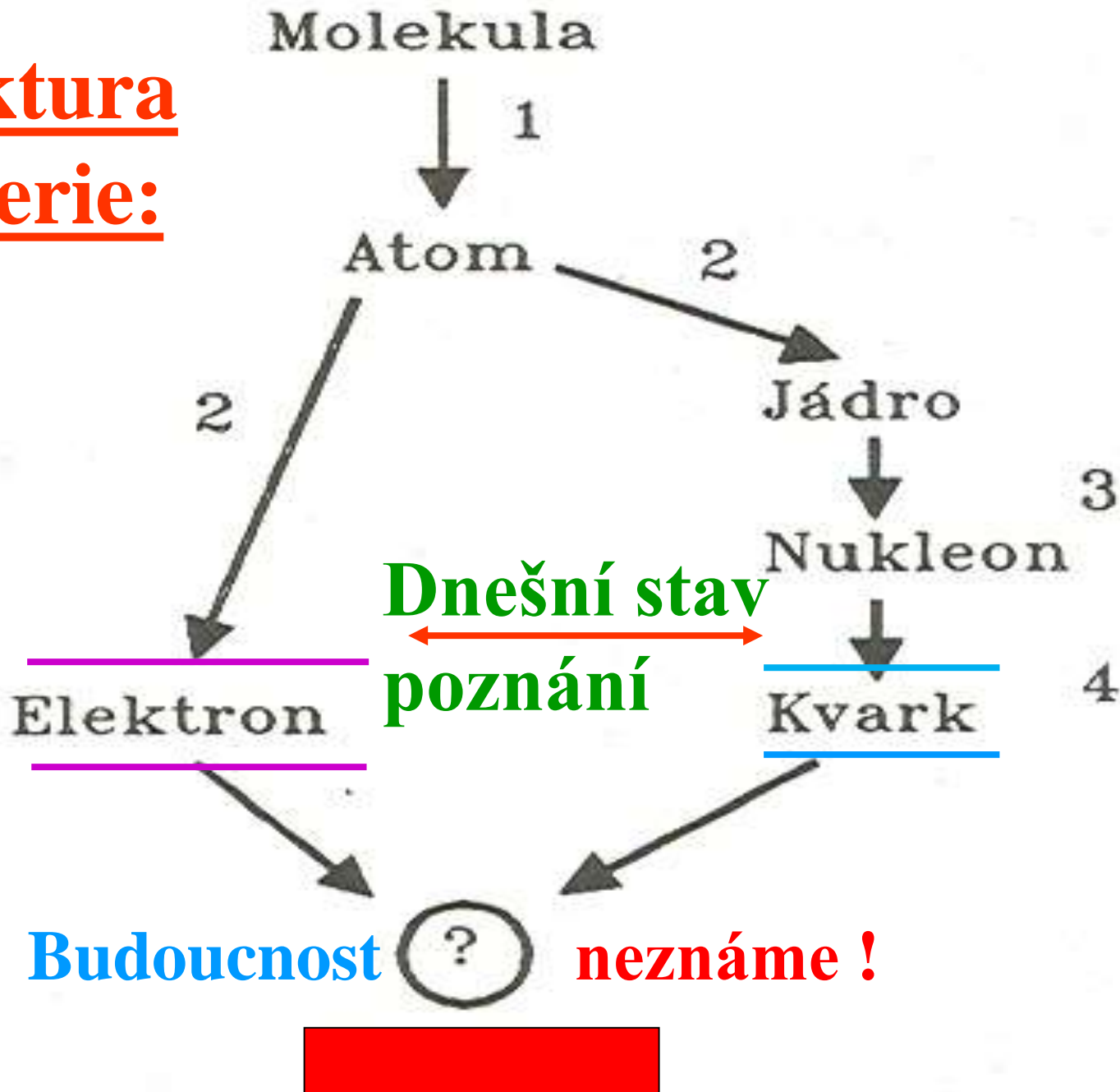
BOZON

SUPERSYMETRICKÁ ČÁSTICE

SUSY

Struktura materie:

Využití v praxi pro lidstvo:

♥ Léčení nádorů, lékařské přístroje

Biologie - genetika, modely

Informatika - počítače a sítě www, Grid

Likvidace jaderného odpadu

Konstrukce jader. reaktorů - 4.generace

Doprava - vlaky s magnetic.polštářem

Technika – mikroelektronika, vývoj

a další...

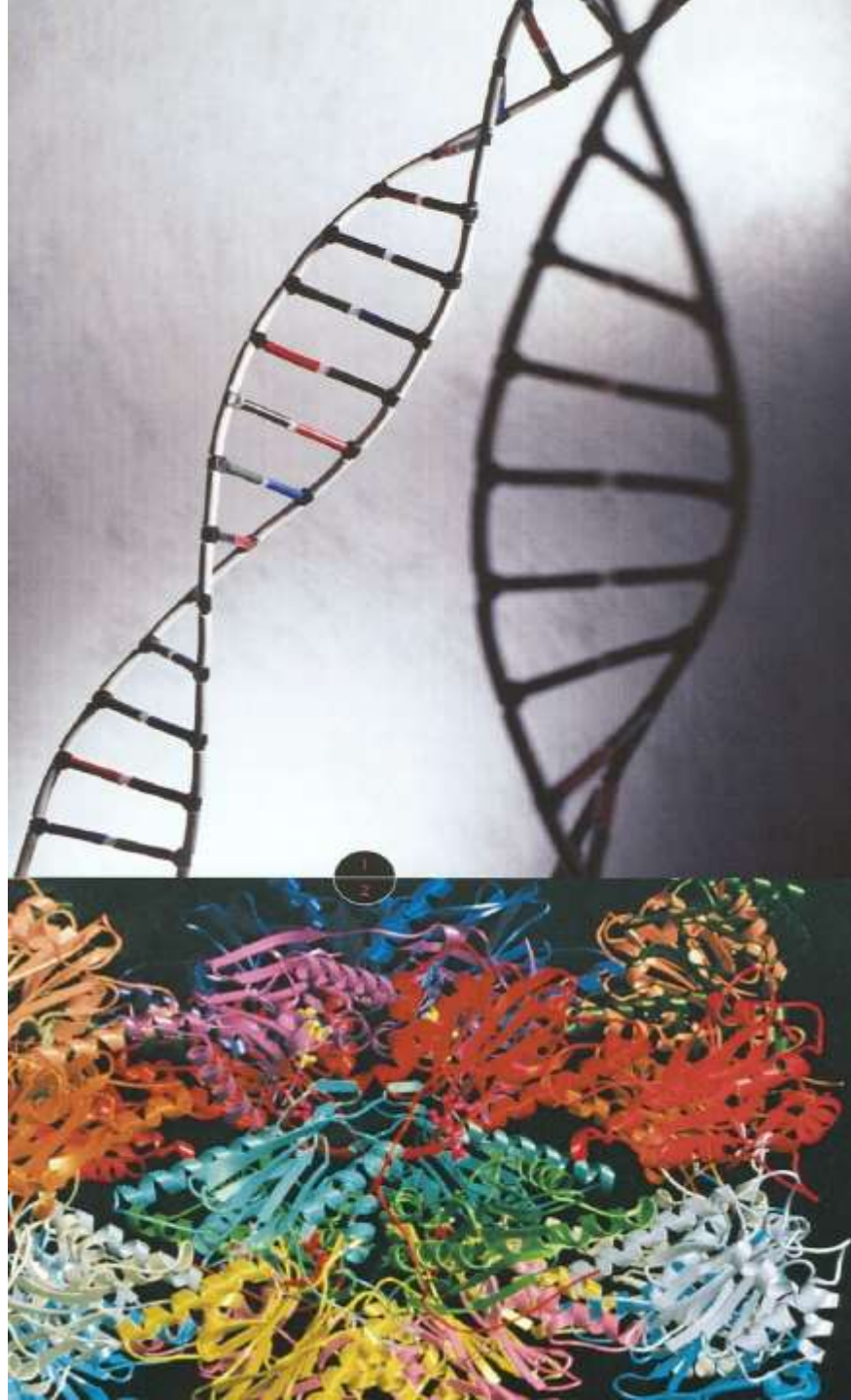
Zweifarben-Röntgenverfahren zur
Darstellung der Herzkranzgefäße
*X-ray dichromography to
visualise the coronary arteries*

CHROMOGRAFIE

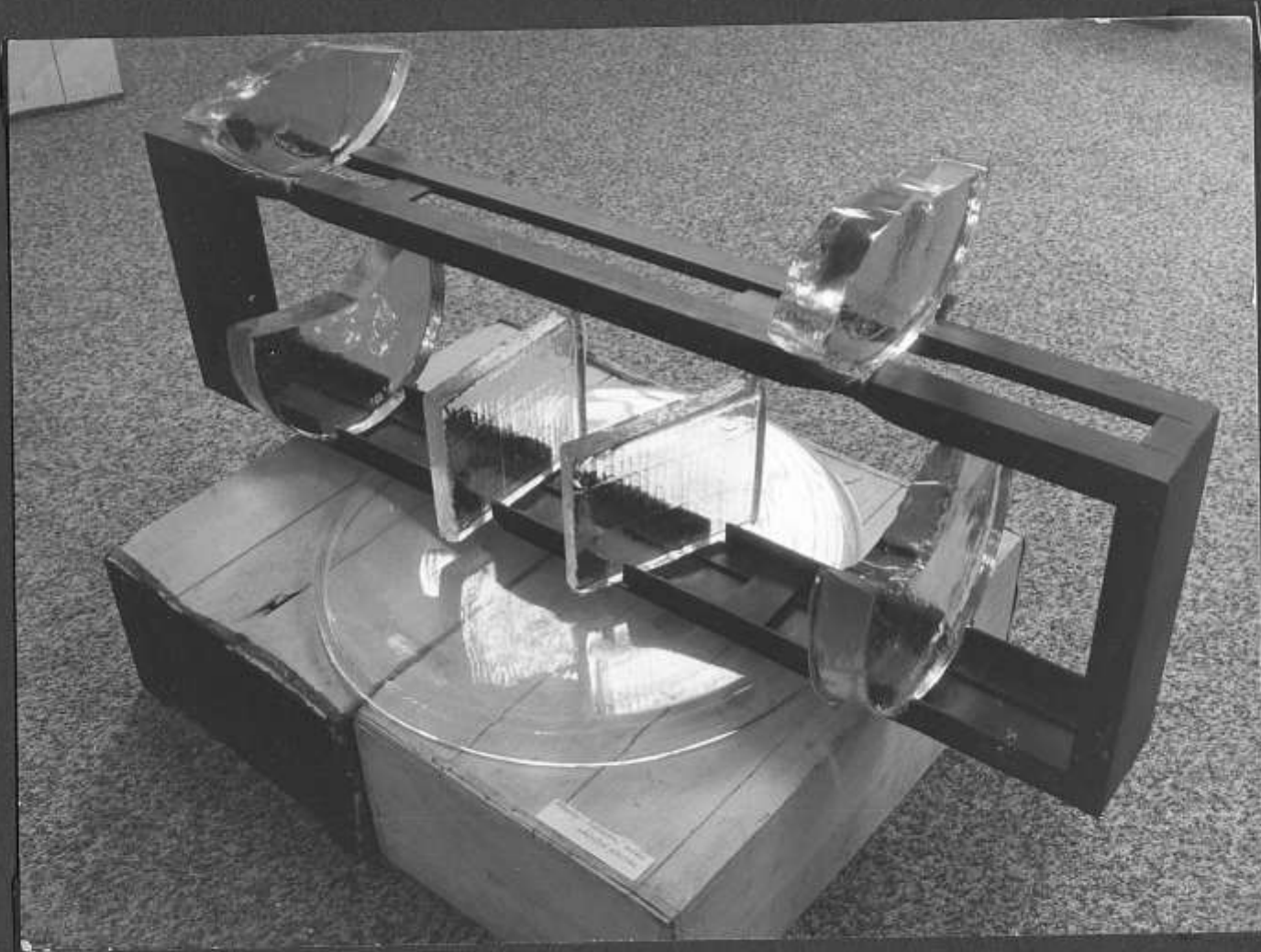
BIOLOGIE

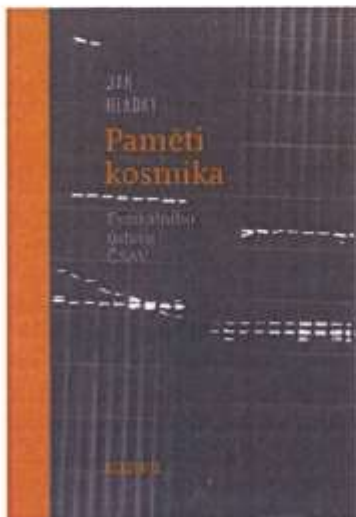
Struktur molekul

NELINEÁRNÍ OPTIKA

Paměti kosmika Fyzikálního ústavu ČSAV

HLADKÝ JAN

VYJDE

04.04.2018

Publikace „Paměti kosmika Fyzikálního ústavu ČSAV“ obsahuje vzpomínky pracovníka Oddělení kosmického záření, vysokých energií a elementárních částic – nazývaného v ústavu „kosmici“ – na jeho činnost během zhruba čtyřicetiletého období. Navštěvoval ústav od jeho založení v roce 1954 ještě jako student a od roku 1957 je jeho pracovníkem až do současnosti. Historie časového úseku tohoto oddělení Fyzikálního ústavu ČSAV v Praze v rozmezí od roku 1957 až do rozdělení Československa na dva samostatné státy v první polovině devadesátých let se týká experimentů s kosmickým zářením v Praze a na Lomnickém štítě a dále zejména období, kdy byl autor vedoucím složky Státního plánu vědy a výzkumu nebo později nositelem grantů, což souviselo s experimenty na urychlovačích částic ve Spojeném ústavu jaderných výzkumů v Dubně (SSSR), v CERN Ženeva a DESY Hamburg.

Vázaná,

468 stran

EAN:9788020027351

Doporučená prodejní ceny 395 Kč

„Komorní“ VÝSTAVA:

Jan Hladký, Fyzikální ústav, AV ČR

ROK 2017

MOMENTKY

ZE 4 KONFERENCÍ PRAŽSKÝCH FYZIKŮ

10 kreseb tuší,

EVROPSKÉ PROBLÉMY ROKU

2 artefakty.

Vernisáž - 19. 3. 2018 v 17:00 ve Fyzikálním ústavu AV ČR, Praha 8, Na Slovance 2 (*Pod vodárenskou věží 1*)

zahájí

prof. výtvarného umění **Aleš VAŠÍČEK**

Výstava bude otevřena od 21. 3. 2018 do 8. 5. 2018

každý pracovní den od 8:00 do 18:00 hod.

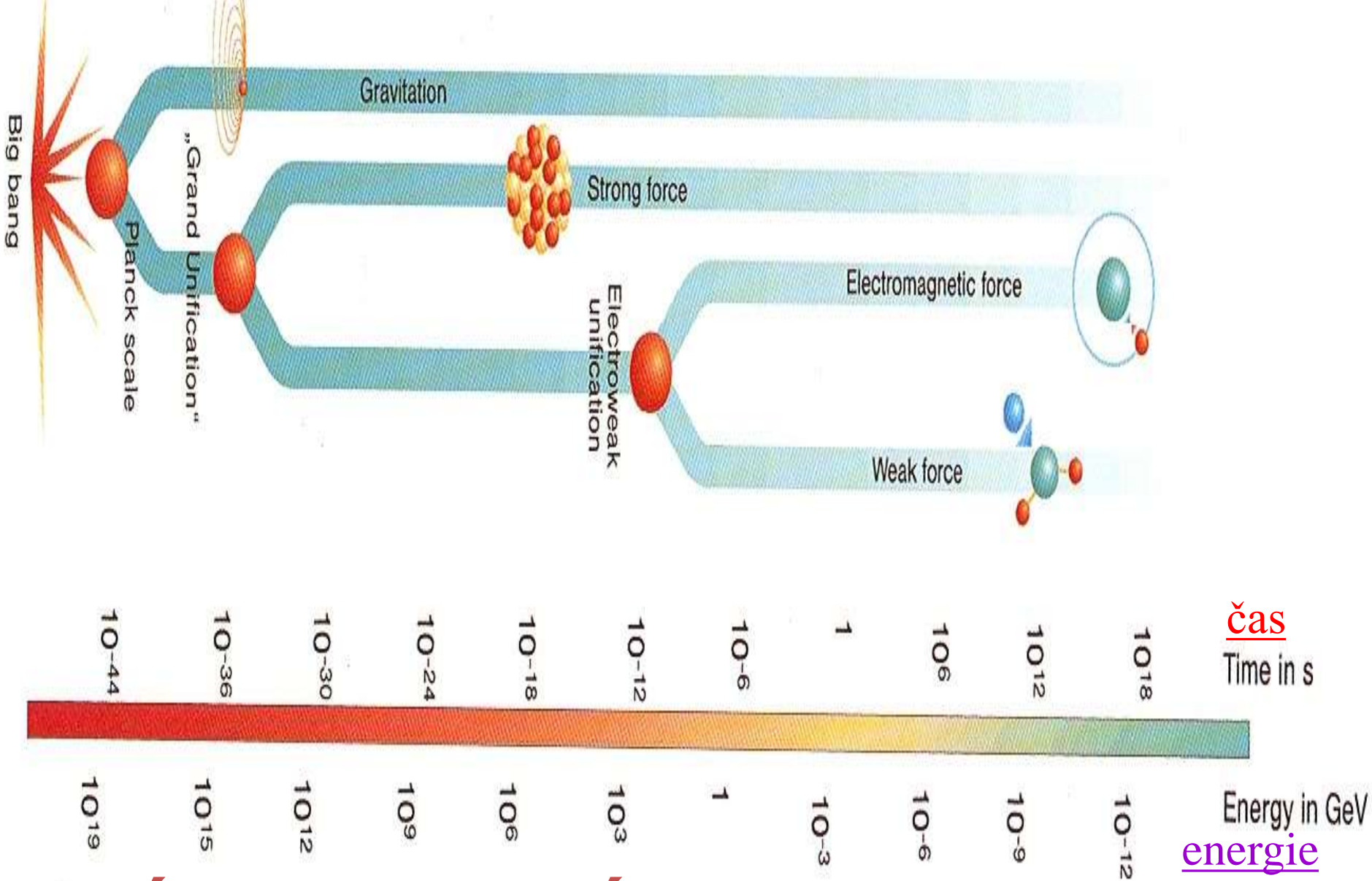
Děkuji

za

pozornost

25.7. H. H. H.

VÝVOJ VESMÍRU

Základní síly přírody

Kosmická gravitace - Kepler

Newton 1687 Gravitační

Pozemská gravitace - Galileo

Einstein 1915

Směr zesilování sil

Magnetismus - Oersted

Elektromagnetická

Maxwell 1873

Elektřina - Faraday

Weinberg, Salam, Glashow

1967

Slabá

Slabé interakce - Fermi 1933

SUSY 1980

GUT 1979

Silná

Silné interakce - Yukawa 1935

Jsou odpovědny za veškeré dění v přírodě

Ďakujem

za pozornosť

25.7. Hrabko